

УКРАЇНСЬКА МОВА

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів

1–4 класи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Українська мова як державна вивчається в усіх навчальних закладах України, у тому числі й у школах із російською мовою викладання.

Основною метою навчання української мови в початкових класах шкіл зазначеного типу є формування і розвиток *комунікативної компетентності* з урахуванням можливостей та інтересів молодших школярів. Комунікативна компетентність є ключовою і означає здатність успішно користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування.

Навчання української мови спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка полягає в умінні встановлювати соціальні контакти, адаптації підростаючого покоління до життя в українському соціумі, патріотичному й моральному вихованні, а також у формуванні почуттів толерантності до представників інших національностей, їхніх мов, культур.

Для досягнення зазначеної мети протягом навчання школярів у 1–4 класах передбачається розв'язання таких завдань:

- ❖ забезпечення позитивної мотивації до засвоєння української мови;
- ❖ формування умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формі;
- ❖ засвоєння елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, *необхідні й достатні* для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- ❖ збагачення словникового запасу;
- ❖ засвоєння української графіки й орфографії, формування фонетико-графічних та правописних умінь і навичок;
- ❖ залучення до національної культури українського народу;
- ❖ забезпечення інтелектуального, морального, соціокультурного й естетичного розвитку особистості.

Відповідно до зазначеного, конкретизуються навчальні, розвивальні, пізнавальні й виховні завдання, які реалізуються у процесі навчання.

Зміст навчання української мови визначається за такими лініями: *мовленнєвою, мовною, соціокультурною* та *діяльнісною*, хоч остання спеціально не визначена, оскільки її сутність збігається зі змістом, представленим у програмі з російської мови. Дотримуючись принципу міжпредметних зв'язків, зміст, мета і завдання цієї лінії мають реалізовуватися на уроках не лише російської мови, а й української. Зазначені лінії є взаємозалежними, взаємопов'язаними і спрямованими на формування ключових та предметних компетентностей, визначених у Державному стандарті. Мовленнєва лінія постає основною, їй підпорядковуються знання з мови, які є базовими для розвитку й удосконалення вмінь спілкуватися в усній і писемній формах.

Усна форма мовлення передбачає розвиток умінь слухати-розуміти співбесідника та тексти, прочитані чи розказані українською мовою, збагачення українського словникового запасу, оволодіння орфоепічними і граматичними вміннями й навичками, а також умінням запитувати й відповідати, вести діалог і монолог.

Письмова форма мовлення у початкових класах передбачає засвоєння української графіки й орфографії, формування умінь грамотно писати: списувати й писати самостійно та під диктування, складати й записувати під керівництвом учителя перекази й тексти різних типів — розповіді, описи, міркування, правильно оформляти записи в зошиті, а також формування умінь правильно і свідомо читати українською мовою.

Мовна лінія змісту навчання спрямована на опанування учнями елементарних знань з української мови та правопису, усвідомлення спільного в українській і російській мовах та відмінностей. Знання з мови не самоціль. Вони підпорядковуються формуванню й удосконаленню орфоепічних, лексичних, граматичних та правописних умінь і навичок. Основним принципом, який обумовлює визначення змісту мовної лінії, є принцип урахування спільного і відмінностей у мовному матеріалі української і російської мов та особливостей української мови.

Соціокультурна лінія є невід'ємною частиною змісту навчання і полягає в ознайомленні учнів з національною культурою українців, творчістю українських письменників та інших представників культури, етикетною лексикою, сталими народними висловами, прислів'ями і приказками. Тут соціокультурна лінія тісно переплітається з мовленнєвою та літературним читанням. Соціокультурна лінія змісту навчання передбачає ознайомлення учнів із нормами, які регулюють соціальні стосунки в українському суспільстві, формування умінь дотримуватися їх (культура поведінки і культура мовлення) у процесі спілкування українською мовою за спеціально створеними ситуаціями: різноманітні соціальні ролі у школі (роль учня, однокласника, роль читача у бібліотеці), вдома (роль сина, доньки, внука), на вулиці (роль перехожого, пасажера у транспорті), у магазині (роль покупця) тощо.

Важливим завданням соціокультурної лінії є виховання громадянина України, який поважає українську державу, знає державну символіку, любить українську мову й культуру та толерантно ставиться до мови й культури інших національностей, що представляють народ України.

Сформованість відповідних знань та комунікативних умінь і становить предметну, соціокультурну й комунікативну компетентності учнів, які виявляються в умінні правильно й доречно використовувати мовні одиниці (слова, словесні формули) в різних життєвих ситуаціях. Соціокультурна лінія є обов'язковою складовою змісту мовленнєвої й мовної ліній. Вона підсилює практичну спрямованість навчального процесу, його зв'язок із життям.

Зміст курсу українських мови визначено на основі таких дидактичних і лінгводидактичних принципів:

- ❖ мотивація навчального процесу та взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку школярів;
- ❖ доступність навчального матеріалу;
- ❖ комунікативна спрямованість навчального процесу;
- ❖ міжпредметні зв'язки, зокрема врахування спільного в українській і російській мовах та відмінностей;
- ❖ збереження здоров'я (дотримання норм навчання і відпочинку, застосування ігрових методів навчання, що запобігає втомлюваності дітей);
- ❖ зв'язок із життям.

У початкових класах визначено такі розділи навчання української мови:

I. Усний курс української мови.

II. Початкове навчання читання й письма.

III. Відомості з мови та правопису.

Окремий курс становить літературне читання.

I. Усний курс української мови

Формування умінь усного мовлення — одне з основних завдань навчання української мови. Воно розпочинається з першого класу і продовжується та розвивається протягом наступних років навчання.

Формуючи українське мовлення у 1 класі, треба ураховувати, що до школи діти розмовляли здебільшого російською мовою. Перебуваючи в російськомовному середовищі (родина, дитячий заклад), діти практично оволоділи орфоепічними й граматичними умінями та словниковим запасом російської мови (засвоїли від 3500 до 5000 слів). Вони вільно висловлюють думку російською мовою. Таких умінь щодо української мови учні не мають. Саме тому в 1 класі програмою передбачено усний курс української мови, який має вирішити такі завдання:

- ❖ розвивати аудіативні уміння;
- ❖ формувати в учнів орфоепічні уміння і навички;
- ❖ збагачувати словниковий запас;
- ❖ формувати граматичні уміння.

Зазначені уміння є базовими. На їх основі формуються уміння комунікативного мовлення, а саме:

- ❖ вступати в діалог та вести його українською мовою;
- ❖ відтворювати сприйняте на слух за малюнком, аналогією; переказувати, розповідати напам'ять; створювати розповіді за серією малюнків чи нескладними за змістом сюжетними.

1. Розвиток аудіативних умінь. Аудіативні уміння є складовою комунікативних, адже без розуміння співрозмовника неможлива комунікація. Тому розвиток умінь слухати-розуміти мовлення — одне з найважливіших завдань уроків української мови у початкових класах, що пов'язано не лише з формуванням усного й писемного мовлення, а й із загальнонавчальними умінями, зокрема умінням зосереджуватись, вникати у смисл повідомлюваного, стежити за розвитком сюжету, розуміти зміст завдань учителя тощо.

В умовах навчання близькоспоріднених мов розуміння української мови, хоч і неповне, забезпечується спільним у фонетичних і граматичних системах та словниковому складі обох мов. Однак часто нові або частково схожі слова призводять до неповного чи неправильного розуміння усних висловлювань. Тому формування умінь, що стосуються аудіювання, особливо в 1–2 класах, тісно пов'язане зі словниковою роботою, розрізненням вимови звуків, місця наголосу у схожих в обох мовах словах, значенням таких слів. Повнота розуміння може перевірятися шляхом бесід, виконання спеціальних тестових завдань, що потребують не розгорнутої відповіді, а лише «так» чи «ні», або використанням малюнків тощо.

Ураховуючи те, що засвоєння української мови супроводжується інтерференцією (негативним впливом умінь і навичок, сформованих у процесі оволодіння російською мовою), важливим є завдання навчити учнів розрізняти слова, норми вимови та граматичні форми слів української і російської мов, звертати увагу на відмінності у вимові звуків, наголошуванні, тренувати у вимовлянні слів українською мовою. Не допускається, щоб учитель розпочинав урок російською мовою, а потім переходив на українську і навпаки, оскільки це веде до суржику. Використання російської мови необхідне лише для пояснення окремих слів і висловів шляхом перекладу.

2. Розвиток умінь говоріння. Говоріння може відбуватися на репродуктивному рівні, коли учні відтворюють зразок, який дає вчитель, переказують, розповідають напам'ять тощо, і на продуктивному, коли учні вчать самостійно будувати фразу, запитувати, розповідати про когось, щось (*монологічне мовлення*), вести діалог (*діалогічне мовлення*).

Продуктивне мовлення є кінцевим результатом навчання. Воно пов'язане з комунікацією, тобто спілкуванням, і передбачає мотив (бажання щось повідомити, про щось довідатись), орієнтацію у ситуації мовлення, співбесідника (за діалогічного мовлення) або слухачів (за монологічного) і результат, якого мовець хотів досяг-

нути. Формування комунікативного мовлення потребує засвоєння етикетної лексики, сталих мовленнєвих висловів (формул) належної мовленнєвої поведінки тощо.

Зміст роботи з розвитку усного мовлення обумовлюється такими сферами спілкування: особистісна, навчальна, соціально-побутова, публічна, професійна та сферою природа. Кожна із цих сфер охоплює відповідну тематику й ситуації спілкування, які мають забезпечуватися відповідним словником. Розвиток умінь розмовляти українською мовою відбувається як на готових зразках мовлення — діалогічних і монологічних текстах, — так і за допомогою дидактичних матеріалів у вигляді ситуативних і нескладних за змістом сюжетних малюнків, опорних слів, запитань, уявних ситуацій, створених учителем на уроці тощо. Важливою умовою розвитку комунікативного мовлення є забезпечення мотиву й потреби у спілкуванні українською мовою. Із цією метою рекомендується організовувати позакласну роботу, під час якої проводяться рольові ігри, інсценізація казок, пальчиковий театр; розігрування дитячих ігор. Добре, якщо учні беруть участь у підготовці та проведенні народних свят, розучують колядки й щедрівки, веснянки й гаївки та демонструють свої уміння глядачам.

II. Початкове навчання читання й письма

Уміння і навички читання й письма українською мовою формуються, починаючи з 2 класу, коли учні вже володіють певною мовленнєвою базою: уміння правильно вимови, словниковий запас, граматичні вміння, а також уміння вести діалог і розповідати. За своїми функціями формування початкових умінь читати й писати є по суті навчанням грамоти.

Читання. Оскільки в основі алфавітів обох мов лежить кирилиця, це завдання полегшується тим, що більшість букв школярі засвоїли у процесі оволодіння грамотою з російської мови, у них сформувалися і певні навички читання. Тому на уроках української мови спеціального засвоєння потребують нові для дітей букви (*i, e, ĭ, r*), знак апостроф (') , буквосполучення *ьо* (на місці букви *е*) та букви, які мають однакове написання, але інше звукове значення (*ч, щ, г, у, е*). В усіх інших випадках відбувається транспозиція знань і вмінь, засвоєних на уроках російської мови. При цьому треба враховувати, що навички читання, сформовані на уроках російської мови, мають як позитивний, так і негативний вияв. Останнє проявляється у неправильному наголошуванні, вимові, перекручуванні українських слів під час читання, уповільненні темпу тощо.

Методика пояснення букв, зокрема таких, як *i, u, e, e*, відрізняється від методики навчання грамоти рідної мови. У її основі лежить зіставлення з відповідними звуками і буквами російської, вказівка на спільне (звуки) й розмежування відмінностей (буквеного позначення звуків). Такий підхід спрямований на зменшення інтерференції (впливу вже опанованих навичок на формування нових), що уповільнює процес засвоєння українських букв, призводить до помилок. Під час читання на початковому етапі основне завдання — домогтися правильності читання і розуміння прочитаного. З оволодінням цими вміннями зростає темп читання, однак спеціально прискорювати його не варто, оскільки це призводитиме до збільшення помилок у вимові.

Письмо. У 2 класі учні навчаються писати, вживаючи букви українського алфавіту *i, u, e, e, ĭ, r*, знак апостроф та буквосполучення *ьо* без правил правопису. Уроки навчання грамоти у I півріччі є комплексними, тобто читання, письмо й розвиток мовлення проводяться на одному й тому самому уроці, тому важливо раціонально використовувати час на ці види роботи. Починаючи з II півріччя, уроки письма й розвитку мовлення проводяться окремо (кожний третій урок).

Під час письма українською мовою так само необхідно враховувати уже сформовані навички (письмо більшості букв та з'єднань) і спиратися на них та формувати нові, пов'язані з письмом нових букв *i, e, ĭ, r*, апострофа, буквосполучення *ьо* та вживанням їх у словах. Особливої уваги потребує вживання букв *i, u, e, e* у словах, подібних за звучанням (*Гра, сир, поет*), які однак відрізняються буквеним позначенням.

ченням голосних. Зазначені букви найбільше зазнають впливу інтерференції, тому доцільно спеціально вправляти дітей у їх вживанні.

Основні види роботи, які застосовуються на цьому етапі, — списування із проговорюванням, словникові диктанти з використанням сигнальних карток, зорово-слухові та зорові диктанти. Важливо у цей період сформувати графічну пильність, уміння вживати українські букви, які засвоюються.

Оскільки навичка вживання українських букв на письмі формується повільно з причин інтерференції, робота над її удосконаленням триває і в 3–4 класах. Тому рекомендується замість каліграфічних хвилинок проводити вправи, спрямовані на розвиток зорової пам'яті та формування умінь вживати українські букви у словах, подібних за звучанням, але різних за буквеним позначенням звуків (*син, лінія, поет, солов'ї, льон*). Після засвоєння букв української мови триває робота (II семестр) над розвитком читацьких умінь з адресатом на слухача: берегеться до уваги не лише правильність вимови, а й сила голосу, темп читання, інтонація, зокрема інтонування початку й кінця речень, а також розуміння прочитаного, проводиться робота над змістом прочитаного тексту.

Тексти для читання в цей період (II семестр) сприяють також розвиткові аудіативних умінь (перший раз читає текст учитель і з'ясовує, чи зрозуміли учні прочитане) та умінь усного комунікативного мовлення. Уроки письма (кожен 3-й урок) проводяться окремо і поєднуються з розвитком усного і писемного мовлення.

Техніка письма. Вимоги до техніки письма такі самі, як і до письма російською мовою. При цьому треба враховувати вміння, вже сформовані на уроках російської, зокрема каліграфічні й ті, що стосуються культури оформлення записів у зошитах. На уроках української мови вони підтримуються, а не формуються як нові, тому каліграфічні хвилинки не проводяться, однак за потреби організовується індивідуальна робота.

Робота над розвитком усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання і письма) триває у 3–4 класах на уроках мови й читання і безпосередньо пов'язується з тематикою цих уроків і їх навчальними й виховними завданнями.

III. Відомості з мови і правопису

Відомості з мови. У початкових класах учні одержують уявлення про українську мову як державну, її спорідненість із російською. Український мовний матеріал, що вивчається у 3–4 класах, має як спільне, так і відмінності з відповідним матеріалом російської. Врахування спільного в обох мовах дає змогу здійснювати міжпредметні зв'язки й уникати зайвого дублювання. Спільні в обох мовах знання й уміння з мови активізуються у навчальному процесі, а не вивчаються як нові. Засвоєнню підлягають лише терміни й опорні слова, які використовуються під час відповідей на запитання, що дає можливість вільно оперувати знаннями.

Оскільки розходжень у мовному матеріалі обох мов не так уже й багато (однаковими є майже всі граматичні поняття), врахування цього факту в обох мовах вивільняє багато часу, який за інших умов витрачався б на пояснення нових знань і формування відповідних умінь. Це дає можливість надати урокам української мови практичного спрямування. Відпрацьовуються навички правильного користування словом з точки зору орфоєпії та граматики, проводиться робота над збагаченням словникового запасу як окремими словами, так і граматичними конструкціями, усталеними виразами, прислів'ями, приказками та їх доречним вживанням у мовленні. Особлива увага має надаватися лексичній і граматичній сполучуваності слів, зокрема, у випадках розбіжностей у російській та українській мовах (*открыть дверь — відчинити двері, благодарю тебя — дякую тобі*), вживанню прийменників, займенників, якісних прикметників вищого й найвищого ступенів, прислівників (без уживання термінів, практично). Відпрацьовуються уміння будувати речення різних типів, поширювати їх, уживати в мовленні, складати тексти різних видів з орієнтацією на слухача або читача.

Факти мовних розбіжностей потребують особливої уваги, оскільки засвоєння такого матеріалу супроводжується інтерференційним впливом умінь і навичок, які вже сформувалися на уроках російської, що призводить до помилок. Такі знання й уміння та навички потребують корекції (поправки) відповідно до закономірностей української мови. Зазначений підхід до організації навчального процесу на уроках української мови зобов'язує вчителя домагатися міцності знань з російської і забезпечення певної відстані в часі (2–3 уроки) між опрацюванням ідентичних тем на уроках російської й української мов.

Практична спрямованість початкового навчання української мови зумовлює те, що контролю підлягають не так знання з мови, як уміння практично застосовувати ці знання у процесі усного й писемного мовлення.

Правопис. У 3–4 класах учні опановують елементарні правила української орфографії, у них формуються відповідні уміння й навички.

Більшість орфографічних правил української мови мають фонетичну основу, тому їх засвоєння має відбуватися з опорою на знання з фонетики (в українській мові звук [ц'] м'який, тому після нього вживається м'який знак) та уміння літературної вимови.

Порівняльний аналіз змісту орфографічних правил в обох мовах дав можливість визначити правила, зміст яких повністю збігається в обох мовах; правила, зміст яких збігається частково (найбільша група, яка має різні варіанти збігу й розбіжностей), і правила (невелика кількість), що регулюють написання, властиві тільки українській мові. Методика засвоєння кожної групи таких правил різна. Найскладнішими з них є правила другої групи, оскільки процес формування правописних умінь у цих випадках зазнає інтерференційного впливу навичок з російської мови, що призводить до численних помилок. Тому орфографічні уміння мають постійно підтримуватися шляхом систематичного повторення і вправлення у письмі (словникові пояснювальні й попереджувальні диктанти, вправи на класифікацію слів за правилами орфографії тощо). Для запобігання інтерференції на етапі пояснення рекомендується використовувати прийом відкритого міжмовного зіставлення типу: у російській мові — в українській мові. Під час формування орфографічних умінь продовжується робота над удосконаленням навички вживати українські букви *i, u, e, ε, ї, r*. Важливо формувати графічну й орфографічну пильність учнів, використовуючи відповідні віршовані тексти для зорових і зорово-слухових диктантів, а також уміння самоперевірки й самоконтролю записаного.

Правила, які мають складну алгоритмічну структуру (ненаголошені *e, u*, позначення одзвінчених приголосних у середині слів (боро[д']ба)), збігаються за змістом в обох мовах, тому основна увага має зосереджуватись на умінні діяти за правилом та на збагаченні словникового запасу.

У 3–4 класах учні мають засвоїти слова, вимова і написання яких не збігається в українській і російській мовах, однак в українській мові не регулюється певними правилами. Такі слова потребують систематичного введення у вправи, які виконуються на уроці. Крім того, з метою перевірки якості засвоєння їх вводять у перевірні й контрольні роботи. Такі слова подані у «Додатку 2».

Пунктуаційні уміння (вживання розділових знаків у кінці речення та всередині перед *а, але* (рос. *но*), а також у реченнях з однорідними членами) збігаються в українській і російській мовах, тому учні застосовують уже сформовані уміння вживати розділові знаки й під час письма українською мовою.

Оскільки на уроках української мови формуються всі види мовленнєвої діяльності школярів, важливо, щоб учитель відводив необхідний час на їх розвиток, навчаючи працювати з довідниковою літературою, передусім зі словниками.

1 КЛАС

Усний курс української мови

105 годин (3 години на тиждень);
резервний час — 2 години

Сфери й теми мовленнєвої діяльності:

- ❖ *особистісна* (Хто я? Іграшки, дитячі ігри. Мої друзі. Знайомство. Ввічливість. Родина. Людина, частини тіла (гігієна);
- ❖ *навчальна* (Школа. Клас. Навчання. Шкільне приладдя. Лічба (до 10). Кольори);
- ❖ *соціально-побутова* (Дім (квартира). Меблі. Посуд. Їжа. Одяг. Взуття);
- ❖ *природа* (Пори року (відповідно до календарних дат). Погода. Тваринний світ. Охорона природи);
- ❖ *суспільна* (Україна — багатонаціональна держава. Державні символи. Українська мова — мова української держави. Місто. Село. Транспорт).

Зміст навчального матеріалу

Державні вимоги до рівня
загальноосвітньої підготовки учнів

I. Мовленнєва лінія

1. Аудіювання

Організація слухової уваги до українського мовлення.

Сприймання на слух і розрізнення:

рядів слів, спільних для російської та української мов, які відрізняються певними фонетичними ознаками: звуками ([рлса] — [роса], [ч'ай] — [чай]); місцем наголосу (*до-скá* — *дóшка*, *игру́шка* — *іграшка*);

❖ розпізнавання знайомих і нових слів у реченні й невеликому тексті та встановлення їх значення з орієнтацією на зміст речень.

Сприймання на слух і розуміння:

❖ завдань та інструкцій учителя;

❖ сприйнятих на слух та розпізнавання скоромовок і загадок, віршів; оповідань і казок;

❖ правил гри;

❖ прочитаних учителем або розказаних ним невеликих віршів, уривків із казок, оповідань;

Розвиток оперативної пам'яті: запам'ятовування рядка слів (5–6), 2–4-рядкових віршів, загадок, скоромовок, початку і кінця тексту

Учень/учениця:

зосереджено слухає мовлення вчителя і виявляє інтерес до сказаного;

розрізняє за фонетичними відмінностями та місцем наголосу слова російської і української мов;

розпізнає знайомі та нові слова в реченні, невеликому тексті та *встановлює* їх значення з орієнтацією на зміст речення;

Сприймає на слух і розуміє:

завдання й інструкції вчителя;

слухає тексти різних жанрів (вірші, скоромовки, загадки, оповідання, казки) і *розрізняє* їх;

розуміє, про кого розповідається в тексті, що розповідається;

виконує дії відповідно до інструкцій та правил гри;

відповідає на тестові запитання за змістом сприйнятого тексту;

запам'ятовує слова, невеликі вірші, скоромовки, загадки, сприйняті на слух, *розрізняє* їх, а також початок і кінець тексту, послідовність розвитку подій у ньому (що було спочатку і що — потім)

2. Говоріння

Діалогічне мовлення

Учасники діалогу. Ситуації мовлення. Правила мовленнєвої поведінки, ввічливість.

Формування умінь:

- ❖ відповідати на запитання вчителя і самим ставити запитання;
  - ❖ відтворювати діалог;
  - ❖ звертатися один до одного і до вчителя, уживаючи слова-звертання й етикетну лексику;
  - ❖ вступати в діалог і підтримувати його;
  - ❖ відповідати, що зображено на малюнку, ставити запитання за його змістом, вживаючи питальні слова (*хто? що? де? коли? звідки? який (-а, -е)? що робить (-в, -ла)?*);
  - ❖ будувати діалог за змістом ситуативного малюнка, уявною ситуацією;
  - ❖ запитувати, щоб одержати інформацію про: імена дітей, тата, мами, братика, сестрички, хто з ким дружить, хто в яку гру грається; де хто живе (на якій вулиці, у якому місті, селі); хто (що) який?, що робить?;
  - ❖ запрошувати до гри (прогулянки, додому в гості);
- привітати зі святом, із днем народження висловити згоду, відмову, незгоду

Учень/учениця:

знає правила мовленнєвої поведінки, слова ввічливості;
розуміє запитання і *відповідає* на них, сам (сама) ставить запитання;

відтворює діалог казкових героїв, правильно інтонуючи його;
уживає слова-звертання й етикетну лексику під час діалогу;
будує та підтримує діалог, який складається з 3–4 реплік, враховуючи етикетну лексику;
відповідає на запитання за змістом малюнка, *самостійно формулює* запитання;
будує діалог за змістом ситуації, зображеної на ситуативному малюнку;

запитує українською мовою, щоб одержати інформацію про когось з однокласників, батьків, місце помешкання тощо;

вміє запросити, привітати, вживаючи етикетні слова та мовленнєві формули;
вміє висловити згоду/незгоду, відмову

*Монологічне мовлення***Формування умінь:**

- ❖ розповідати напам'ять скоромовки, вірші, загадувати загадки;
- ❖ розповідати за аналогією;
- ❖ переказувати сприйняті на слух тексти (невеликі оповідання, казки чи їх уривки);
- ❖ переповідати правила-інструкції до ігор та брати участь у них;
- ❖ будувати зв'язні висловлювання (3–4 речення) на матеріалі малюнків до текстів та тем, які вивчалися;
- ❖ розповідати з допомогою вчителя про себе і свою родину, улюблену іграшку, подругу, друга чи друзів тощо.

Формування словникового запасу учнів у зв'язку із сферами та темами мовленнєвої діяльності (засвоює до 8 слів на кожному уроці)

Учень/учениця:

розповідає напам'ять вірші, скоромовки, *загадує* загадки;
розповідає за аналогією;
переказує сприйнятий на слух невеликий текст чи уривок;
вміє переказати правила гри і бере участь у ній;
складає розповідь (3–4 речення) за змістом малюнка, спостереженнями;

розповідає про себе, свою родину, друга (подругу), іграшку, домашню тварину тощо

II. Мовна лінія (протягом року)

1. Лексичні знання

Засвоєння міжтемної лексики:

- ❖ вказівних слів (*ось, це, ця, цей*);
  - ❖ прийменників *до, біля, під, над*, з зі словами-назвами предметів і займенниками; особових займенників та їх форм (без уживання термінів) (*я, менé, до мене, ти, тебе, до тебе, він, його, до нього, вона, її, до неї, воно, ми, ви, вони, їх* тощо);
  - ❖ присвійних (*мій, моя, моє, мої*);
  - ❖ питальних (*хто? що? який? яка? яке? скільки? коли? куди? де? що робить (-в, -ла)?*);
  - ❖ слів на позначення дії та місця дії (*йти, бігти, читати, писати і под.; тут, там, скрізь*);
  - ❖ кількості (*багато, мало, кілька*);
  - ❖ часових відношень (*вчора, сьогодні, завтра, торік, минулого року*);
  - ❖ ознак предметів за кольором (*червоний, білий*), величиною (*великий, малий*), формою (*круглий, довгий*), смаком (*солодкий, гіркий, смачний*);
  - ❖ стверджувальних та заперечних слів (*так, ні, ніколи, згоден, незгоден і под.*);
  - ❖ форм звертання до дітей і дорослих.
- Засвоєння етикетної лексики (слів вітання й прощання, подяки і вибачення), словесних формул на вираження побажання, поздоровлення, запрошення, згоди/незгоди.

Розрізнення міжмовних омонімів (*гóрод — горóд, место — місце — місто* і под.). Засвоєння найбільш уживаних слів близьких і протилежних за значенням (синонімів і антонімів: *будинок, хата, дім; сміливий, хоробрий; великий — малий, багато — мало, довгий — короткий, швидко — повільно*). Засвоєння слів — назв держави, столиці, державних та народних символів. Засвоєння етнокультурознавчої лексики, народних висловів

Учень/учениця:

знає слова зазначеної тематики та міжтемні слова;
правильно і доречно вживає їх у процесі мовлення;

знає форми звертання;
знає й використовує етикетну лексику й словесні формули;

розрізняє значення слів, що є міжмовними омонімами (без уживання терміна);
знає слова, близькі і протилежні за значенням;

засвоїли слова-назви держави, її столиці, української народної і державної символіки, слова на позначення предметів побуту

2. Орфоепічні вміння

Ознайомлення з термінами: наголос, склад, голосні і приголосні звуки;

- ❖ дотримання наголосу;
- ❖ чітка вимова звуків [o], [a] незалежно від місця наголосу;
- ❖ тверда вимова звука [ч];
- ❖ м'яка вимова звука [ц'];

Учень/учениця:

розуміє терміни, уживає їх під час відповідей;
дотримується наголосу в словах української мови;
розрізняє звуки російської та української мов;
правильно вимовляє голосні й приголосні звуки української мови;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<ul style="list-style-type: none"> ❖ дзвінка (не оглушена) вимова дзвінких приголосних (крім [г] у деяких словах у кінці та середині слів); ❖ вимова нескладового [ʏ] на місці букви в після голосних на початку та в кінці складу і перед приголосними (на початку слова): <i>автобус, сказав, вчитель</i>; ❖ вимова фрикативного звука [г] у словах із цим звуком та закінченнях прикметників <i>-ого (синього, білого)</i>; <p>вимова звука [г] у найуживаніших словах української мови (<i>ганок, гуля, гудзик, гедзь, агрус, гелготати</i> тощо);</p> <p>вимова африкатів [дж], [дж̣], [дз̣']</p>	<p>знає слова, у яких вимовляється звук [г], і правильно вимовляє їх;</p> <p>знає слова, у яких вимовляються африкати [дж], [дж̣], [дз̣']</p>
3. Граматичні зміни (практично)	
<p>Практичне вживання кличного відмінка під час звертання.</p> <p>Уживання закінчень іменників жіночого роду <i>-ою, -єю (-єю)</i> та прикметника з: з <i>мамою, з бабусею</i>;</p> <p>закінчення <i>-і</i> іменників (на місці рос. <i>-е</i>): <i>на вікні, на столі, на стіні</i>.</p> <p>Спостереження за змінюванням голосних [о, е — і] та приголосних [г, к, х — з', ц', с'] в окремих найчастіше уживаних іменниках під час їх змінювання (<i>стіл — на столі, рука — у руці, нога — на нозі, сторінка — на сторінці, дошка — на дошці [дос'ці]</i>) і вживання таких слів під час побудови словосполучень (<i>рана на нозі, крейда у руці</i>);</p> <p>закінчення іменників у множині <i>-ах, -ях</i> (Місцевий відмінок з прикметником <i>по</i>): <i>по дорогах, по стежках, по морях</i>;</p> <p>форма множини у таких слів: <i>син — (мої) сини, брат — (мої) брати, дерево — (ті) дерева, двері — (до) дверей, над дверима, але: листя, колосся (однина): жовте листя, золоте колосся, світле волосся (світлим волоссям)</i>;</p> <p>середній рід слів — назв маленьких істот: <i>ведмежа, собака, теля, поросля</i>;</p> <p>граматичні форми: <i>нема ведмежати, йду до телятка, але граюся з цуценям</i>;</p> <p>родові закінчення прикметників <i>-а, -я, -е, -с</i> (жіночий і середній рід): <i>золота, синя; золоте, синє</i>;</p> <p>закінчення <i>-ому</i> (чоловічий і середній рід);</p> <p>закінчення <i>-і</i> прикметників (Називний відмінок множини);</p> <p>закінчення <i>-ої, -ій, -ою</i> у прикметниках жіночого роду;</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p>знає форми звертання до дітей і дорослих; розрізняє граматичні форми слів російської й української мов;</p> <p>відповідає на запитання <i>хто? що? з ким? де?</i>, правильно вживаючи граматичні форми слів — назв предметів;</p> <p>змінює голосні і приголосні у словах з чергуванням [о — е, і], [г, к, х — з', ц', с'] під час побудови словосполучень з ними;</p> <p>відповідає на запитання <i>по (на) чому?</i>, правильно вживає форми слів — назв предметів з <i>-ах, -ях</i> (замість рос. <i>-ам, -ям</i>);</p> <p>уміє правильно вживати форму множини та однини у зазначених словах;</p> <p>засвоює слова на позначення назв маленьких істот, розуміє відмінність їх у роді (у рос. мові — чоловічий рід, в укр. — середній), правильно вживає їх у мовленні;</p> <p>правильно вживає початкову форму слів — назв ознак жіночого і середнього роду;</p> <p>вживає закінчення <i>-ому (синьому)</i>;</p> <p>уживає закінчення <i>-і</i> (множини) <i>білі, сині</i>;</p> <p>закінчення <i>-ої, -ій, -ою</i> у словах — назвах ознак жіночого роду: <i>білої, білій, білою, світлою</i>;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>форми особових займенників з прийменниками: <i>я, менé, до мéне, без мéне, зі мною; ти, тебé, до тéбе, з тобою, без тéбе, у ньóго</i>; а також присвійних (<i>мій, мого, моє, мої</i>);</p> <p>вищий і найвищий ступінь деяких прикметників: <i>гарний — кращий — найкращий, поганий — гірший — найгірший; добрий — добріший — найдобріший; високий — вищий, низький — нижчий, товстий — товщий</i>;</p> <p>дієслівні форми III особи однини -е, -є (<i>пише, читає</i>), -ить, -іть (<i>ходить, біжить, стоїть</i>);</p> <p>дієслівні форми I особи множини -емо, -ємо, -імо (<i>пишемо, читаємо, стоїмо</i>);</p> <p>дієслівні форми III особи множини -уть, -ють (<i>пишуть, читають</i>), -ать, -ять (<i>біжать, стоять</i>);</p> <p>суфікс -в у дієсловах чоловічого роду минулого часу: <i>пішов, сказав, узяв</i></p>	<p><i>вживає</i> особові займенники у різних формах, розповідаючи про себе або когось із своїх друзів, а також форми присвійних займенників;</p> <p>розповідаючи про когось, щось, <i>уживає</i> форми прикметників вищого і найвищого ступенів;</p> <p>розповідаючи про того, хто виконує якусь дію, <i>правильно вживає</i> українські дієслівні форми</p>

III. Соціокультурна лінія

<p>Україна — багатонаціональна держава. Українська мова — державна мова. Київ — столиця України.</p>	<p>Учень/учениця: <i>знає</i>, що Україна — незалежна держава, столиця України — Київ, що в Україні живе багато народів різних національностей, що українська мова є державною і вивчається у всіх школах;</p>
<p>Імена найвизначніших українських письменників (<i>Т.Г. Шевченко</i>).</p>	<p><i>знає</i>, хто такий Тарас Григорович Шевченко;</p>
<p>Українські дитячі імена (<i>Михайлик, Іванко, Галинка, Марійка</i>). Форми звертання до дітей і дорослих (<i>Михайлику, Галинко, Маріє Іванівно, Миколо Петровичу</i>).</p>	<p><i>знає</i> особливості українських дитячих імен і форми звертання до дітей і дорослих, вміє звернутися;</p>
<p>Етикетна лексика. Уміння розігравати соціальні ролі (<i>учень — учитель, учень — бібліотекар, учень — перехожий, учень — продавець</i>).</p>	<p><i>уміє</i> встановлювати соціальні контакти (звернутися, вживаючи етикетну лексику, подякувати, вибачитися, спитати дозволу, запросити тощо);</p>
<p>Українська народна культура.</p>	
<p><i>Обереги</i>: рушник, вишиванка, віночок. Народні рослинні символи: калина, верба.</p>	<p><i>знає</i> українські обереги, рослинні символи, українські народні традиції і свята</p>
<p><i>Традиції і свята</i>: свято Миколая, Василя (Новий рік), Різдво (колядки, щедрівки), Великдень, (писанки, паска)</p>	

2 КЛАС

Початкове навчання читання і письма
105 годин (3 години на тиждень); резервний час — 3 години
(Сфери мовленнєвої діяльності ті ж самі, що і в 1 класі)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

I. Мовленнєва лінія (протягом року)

1. Аудіювання

Розвиток умінь слухати-розуміти українське мовлення:

- ❖ слухання і розрізнення рядів слів, які мають певні фонетичні відмінності в російській і українській мовах;
- ❖ розпізнавання слів, близьких за значенням, серед групи слів, сприйнятих на слух;
- ❖ розрізнення значення слів, що є міжмовними омонімами (*неделя — неділя, луна (місяць) — луна (эхо)* і под.);
- ❖ слухання слів різних тематичних груп і їх класифікація;
- ❖ слухання-розпізнавання текстів різних жанрів: скоромовок, лічилок, віршів, великих оповідань, казок;
- ❖ слухання-розуміння віршів, оповідань, казок, правил проведення ігор тощо;

Розвиток оперативної пам'яті: запам'ятовування рядків слів, сприйнятих на слух (до 8 та 2–4-рядкових віршів)

Учень/учениця:

визначає, якою мовою — російською чи українською — вимовлено слова, які мають незначні фонетичні відмінності, відрізняються наголосом тощо;
визначає у словах близькі, але не однакові звуки в російській та українській мовах;
розпізнає і *групує* близькі за значенням слова;
розрізняє значення слів російської й української мов, що є міжмовними омонімами;
групує слова за темами;
розпізнає тексти різних жанрів, *класифікує* їх;
зосереджено слухає текст і *вміє* співвіднести його малюнком;
визначає про кого, що розповідається; хто головні герої; *добирає* заголовок; *розуміє* і *виконує* правила гри;
запам'ятовує слова (до 8) і віршовані тексти (до 4 рядків) сприйняті на слух

2. Говоріння

Діалогічне мовлення*

Розвиток умінь:

- ❖ правильно відповідати на запитання вчителя;
- ❖ відтворювати діалог під час інсценізації казок, вступати в рольову гру (за змістом казки).
- ❖ вступати в соціальні контакти з однолітками й дорослими (будувати діалог), щоб:
  - ◆ познайомитися;
  - ◆ запитати про когось, щось (одержати інформацію);
  - ◆ запитати дозволу;
  - ◆ повідомити про своє бажання щось зробити;
  - ◆ дізнатися, чи є той або інший предмет, людина;

Учень/учениця:

відповідає на запитання у зв'язку з темами, що вивчаються; сам *запитує*;
відтворює діалог, *вступає* в рольову гру;
вміє будувати діалог (4–5 реплік) з однолітками й дорослими, уживаючи етикетну лексику, слова звертання та мовленнєві формули у зв'язку з ситуаціями, які передбачають знайомство, одержання певної інформації, запрошення, привітання зі святом, побажання тощо

* Мовленнєві формули для засвоєння подані у Додатку 1.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<ul style="list-style-type: none"> ♦ дізнатися, де хто живе, де розташований якийсь заклад (школа, аптека, супермаркет), як проїхати чи пройти; ♦ запросити когось кудись, відмовитись від запрошення; ♦ висловити своє ставлення до когось, чогось; ♦ привітати зі святом чи днем народження; ♦ запросити в гості, зустріти гостей 	
<p><i>Монологічне мовлення</i></p> <p>Розвиток та вдосконалення умінь:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ дослівно переказувати прочитаний або сприйнятий на слух текст чи уривок; ❖ розповідати напам'ять скоромовки, вірші, загадувати та відгадувати загадки; ❖ розповідати за аналогією до поданого зразка (прочитаного тексту); ❖ розповідати за змістом малюнка, серією малюнків, малюнком і опорними словами тощо; ❖ розповідати про себе, свою родину, дім (квартиру), подругу (друга); ❖ давати характеристику (опис) когось, щось 	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>переказує</i> прочитаний або сприйнятий на слух текст, в тому числі інструкції до ігор; <i>розповідає</i> напам'ять скоромовки, вірші, загадки; <i>розповідає</i> за аналогією до поданого зразка, а також за змістом малюнків;</p> <p><i>розповідає</i> (3–4 речення) про себе, свою родину, дім (квартиру); <i>описує</i> когось, щось (за аналогією)</p>
<p>3. Читання і письмо (букварний період 45 годин*)</p>	
<p>Ознайомлення з українським алфавітом (у порівнянні з російським). Знаходження букв, які відрізняються в обох мовах. Ознайомлення з буквами, однаковими за написанням, але різними за звуковим значенням. Букви <i>Аа, Оо</i>. Чітка вимова звуків, позначених цими буквами. Читання і письмо слів з такими буквами.</p> <p>Букви <i>Чч, Щщ</i>. Звукове значення цих букв. Формування умінь правильної вимови слів із цими буквами під час читання.</p> <p>Буква <i>Гг</i> та <i>її</i> звукове значення. Правильна вимова слів із цією буквою під час читання; вимова закінчення <i>-ого</i> (синього).</p> <p>Буква <i>Гг</i> та <i>її</i> звукове значення. Читання і письмо слів із цією буквою.</p> <p>Буква <i>Іі</i> та <i>її</i> звукове значення. Формування умінь писати букву, позначати нею звук [i] у словах типу <i>Іра, Іван, лінія</i> та ін. Читання слів з буквою <i>Іі</i>.</p> <p>Буква <i>и</i>. Розрізнення звукового значення букви <i>и</i> в російській і в українській мовах. Тверда вимова приголосних перед <i>и</i> під час</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>визначає</i> букви, які пишуться однаково в обох мовах і мають однакове звукове значення та ті, які розрізняються за звуковим значенням, а також нові букви; <i>правильно вимовляє</i> голосні звуки [о], [а] на місці букв <i>-а, -о</i> у ненаголошених складах у процесі читання, <i>дотримується</i> наголосу, <i>списує</i> слова з цими буквами; <i>твердо</i> вимовляє звуки [ч], [щ] на місці букв <i>ч, щ</i> у процесі читання, <i>дотримується</i> наголосу, <i>списує</i> слова з цими буквами; <i>правильно читає, наголошує</i> та <i>записує</i> слова з буквою <i>г</i> на початку, в середині та в кінці слів та закінченні <i>-ого</i>; <i>вміє писати</i> велику й малу букву <i>Гг</i>; <i>з'єднувати</i> <i>її</i> з іншими (нижнє поєднання), <i>читає</i> слова з цією буквою й <i>запам'ятовує</i> їх; <i>правильно пише</i> велику й малу букву <i>Іі</i>; <i>вживає</i> букву <i>Іі</i> під час письма (<i>Іван, лінія</i>); <i>правильно вживає</i> букву <i>и</i> (на місці рос. <i>ы</i>) у словах, що звучать однаково: <i>син, сир, риба</i> та ін.;</p> <p><i>твердо вимовляє</i> приголосні перед <i>и</i> під час читання;</p>

* На формування навичок письма відводиться до 15 хвилин на кожному уроці.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>читання. Читання складів і слів з цієї буквою, окремих і вжитих у реченнях. Буква Єє. Звукове значення букви. Розрізнення букви Є (укр.) і букви Э (рос.) за першими елементами (в українській мові перший елемент С). Письмо великої і малої букви та слів із нею. Буква Ее. Розрізнення звукового значення букви Ее у словах української і російської мов. Тверда вимова приголосних перед цією буквою під час читання. Читання та письмо слів із буквою Ее. Буква Її. Звукове значення букви. Вимова слів із кінцевими [й] — [йі]: <i>урожай</i> — <i>урожаї</i>. Читання слів із буквою ї на початку, в середині та в кінці слів. Письмо букви її. Зіставлення написання букв <i>іі</i> — <i>її</i>. Буквосполучення <i>ьо</i>. М'яка вимова приголосних перед <i>о</i> під час читання складів, слів. Читання слів із буквосполученням <i>йо, ьо</i>. Письмо таких слів. Апостроф. Формування умінь читати слова з апострофом (окремі і в текстах), уживати апостроф під час письма</p>	<p><i>розрізняє</i> букви Є — Э в українській і російській мовах, <i>знає</i> звукове значення букви, <i>правильно пише</i> і <i>вживає</i> букву є під час письма слів, речень; <i>правильно читає</i> слова з буквою є; <i>розрізняє</i> звукове значення букви Ее у словах української і російської мов, <i>вживає</i> букву Ее (на місці рос. э) у словах, що відрізняються цією буквою (<i>поэт</i> — <i>поет</i>, <i>Эмма</i> — <i>Емма</i>); <i>твердо вимовляє</i> приголосні перед буквою Ее під час читання; <i>знає</i> звукове значення букви ї, <i>правильно пише</i> букву, <i>читає</i> і <i>пише</i> слова з цією буквою; м'яко і злито <i>вимовляє</i> приголосні звуки перед <i>ь</i> у складах з <i>ьо</i> у процесі читання (<i>льон, пеньок</i>); <i>записує</i> слова з <i>ьо</i> (на місці рос. ё) та <i>йо</i> (<i>Воробьёв</i> — <i>Воробйов</i>); <i>правильно читає</i> й <i>наголошує</i> слова з цими буквосполученнями;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> слова з апострофом під час читання, <i>списує</i> такі слова</p>
4. Розвиток і вдосконалення читацьких умінь та навичок (післябукварний період 38 годин)	
<p>Розвиток умінь: читати чітко, правильно, свідомо, в міру швидко й голосно та розуміти прочитане.</p> <p>Розвиток умінь орієнтуватися в тексті: переглядати речення в тексті з метою визначення розділових знаків у кінці речень;</p> <p>інтонувати початок і кінець речення відповідно до розділових знаків, робити паузи перед комою всередині речення;</p> <p>знаходити за завданням учителя уривки та вибірково читати, знаходити діалоги, опис героїв тощо.</p> <p>Розвиток умінь працювати над текстом (визначати тему й головну думку, ділити текст (з допомогою <i>вчителя</i>) на частини, добирати заголовки)</p>	<p>Учень/учениця: <i>читає</i> правильно, цілими словами, <i>розуміє</i> прочитане (поскладово читає багатоскладові слова); <i>орієнтується в тексті, дотримується</i> пауз перед розділовими знаками в середині та в кінці речення;</p> <p><i>правильно інтонує</i> початок і кінець речення;</p> <p><i>знаходить</i> уривки, <i>вибірково читає</i> діалоги, опис героїв тощо;</p> <p><i>визначає</i> тему і головну думку, <i>ділить</i> текст на частини, <i>добирає</i> заголовки</p>
5. Розвиток умінь і навичок письма (19 годин)	
<p>Розвиток навичок писати букви <i>іі, Єє, її, Гг</i> і вживати їх під час письма. Розвиток умінь уживати: букви <i>е, є</i> під час письма; букви <i>ї</i> — <i>й</i>; букви <i>ь</i> перед <i>о</i> (<i>льон, синього</i>); писати букву <i>Гг</i>, з'єднуючи її з іншими (нижнє поєднання); уживати апостроф.</p>	<p>Учень/учениця: <i>дотримується</i> вимог до правильного оформлення записів у зошиті; <i>вживає</i> зазначені букви під час запису слів, які відрізняються такими буквами у російській і українській мовах; <i>правильно вживає</i> апостроф;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Розвиток умінь: правильно списувати слова, речення, невеликі тексти з дошки і підручника та перевіряти правильність списаного, виправляти помилки.</p> <p>Розвиток умінь списувати слова, речення, невеликі тексти (3–4 речення) з голосу вчителя (диктування).</p> <p>Розвиток зорово-слухової й зорової пам'яті (зорово-слухові й зорові диктанти).</p> <p>Формування умінь записувати (на дошці і в зошитах) самостійно складені речення, записувати невеликі, колективно складені тексти 3–4 речення</p>	<p><i>правильно списує з дошки й підручника, перевіряє записане, виправляє помилки; списує й пише з голосу; запам'ятовує й записує сприйняті на слух та зором/лише зором слова й віршовані рядки (зорово-слухові диктанти: до 10–12 слів, 2–4 віршовані рядки);</i></p> <p><i>записує на дошці і в зошиті самостійно складені речення, колективно складені тексти</i></p>

II. Мовна лінія (протягом року)

1. Лексичні знання

Збагачення й активізація словникового запасу, обумовленого темами, визначених у програмі (засвоєння до 8 слів чи словосполучень за 1 урок).

Засвоєння слів — назв держави, державних символів, національностей, їхніх мов: *народ, українці, росіяни, українська мова — державна мова, російська мова* та ін.

Закріплення міжтемної лексики. Антоніми й синоніми. Добір антонімічних пар.

Засвоєння найуживаніших синонімів і антонімів (без уживання термінів).

Ознайомлення зі сталими народними висловами (*хліб-сіль, ласкаво просимо* тощо), а також найбільш уживаними прислів'ями і приказками.

Засвоєння національно маркованої лексики (на позначення національного одягу і взуття, народної символіки (побутової), назв оберегів: *віночок* (стрічки і квіти), *верба, калина, рушники*

Учень/учениця:

знає слова на теми, визначені програмою, й міжтемну лексику, і доречно вживає їх у процесі мовлення;

знає слова, пов'язані з державою і державною символікою (державна, Герб, Прапор) а також слова: батьківщина, народ, українці, росіяни, кримські татари та ін.) і доречно вживає їх;

розуміє синоніми і антоніми, добирає та вживає їх у мовленні;

вживає (за допомогою вчителя) сталі народні вислови під час побудови речень;

знає національно марковані слова: хата, піч, глечик, горщик, рушники, діжка, чобітки, черевички, вишиванка, капелюх, очіпок, віночок, калина, верба

2. Фонетичні знання й орфоепічні уміння

Ознайомлення з термінами: звуки голосні, приголосні, тверді, м'які; склад, наголос;

Закріплення й удосконалення орфоепічних умінь:

голосні [o], [a], чітка вимова ненаголошених голосних звуків [o], [a]: *вода, колосок, каштан;*

твердий звук [ч], вимова твердого приголосного звука [ч] та приголосних звуків, що позначаються буквою щ [шч]: *чашка, щука;*

Учень/учениця:

розуміє терміни і вживає їх під час відповідей;

розрізняє голосні і приголосні, тверді і м'які приголосні звуки, визначає склад, наголос; правильно вимовляє голосні звуки української мови у процесі мовлення; твердо вимовляє звуки [ч] та [шч];

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>звук [г], вимова фрикативного звука [г] на початку і всередині слова (<i>голова, магніт</i>) та у закінченні <i>-ого</i> (<i>чорного, синього</i>); м'який звук [ц'], вимова м'якого приголосного звука [ц']: <i>палець, кінець</i>; дзвінки приголосні та чітка вимова їх у кінці та в середині слова;</p> <p>відсутність оглушення звука, що позначається буквою в післяголосних [а] [о] та у кінці слів: (а[ў]тобус, во[ў]к, сказа[ў], да[ў]); вимова пом'якшених приголосних звуків [ж'], [ш'] перед і: <i>жінка, шість</i>;</p> <p>вимова м'яких подовжених звуків перед закінченням <i>-я, -ю</i> (<i>життя (-ю), знання (-ю), змагання (-ю)</i>);</p> <p>вимова твердих приголосних звуків [г], [к], [х] перед закінченням <i>-и</i>: <i>дороги, руки, вільхи</i>;</p> <p>вимова м'якого приголосного звука [г'] у дієслівних формах на <i>-уть, -ють, -ать, -ять</i>; м'якого подовженого приголосного звука [ц':] у дієсловах на <i>-ться</i>: сміє[ц':]а, м'якого подовженого звука [с':] у дієсловах на <i>-шся</i>: сміє[с':]а;</p> <p>вимова звуків [дж], [дз], [дз']: <i>бджоли, дзвінок, дзьоб</i>;</p> <p>вимова звука [й] у сполученнях [б'я], [п'я], [в'я], [м'я], що позначається апострофом: <i>б'я, п'я, в'я, м'я: голуб'ята, п'ять, в'яз, м'яч</i></p>	<p><i>вимовляє</i> фрикативний звук [г], у тому числі й у закінченні <i>-ого</i>;</p> <p><i>вимовляє</i> звук [ц'];</p> <p>чітко, не оглушуючи, <i>вимовляє</i> дзвінки приголосні та нескладовий [ў];</p> <p>пом'якшено <i>вимовляє</i> приголосні [ж'], [ш'] перед [і]; <i>правильно вимовляє</i> м'які подовжені приголосні;</p> <p><i>твердо вимовляє</i> звуки [г], [к], [х] перед <i>-и</i>;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> звуки [г'], [ц':а], [с':а] у дієслівних формах <i>-ть, -ться, -шся</i>;</p> <p><i>вимовляє</i> звуки [дж], [дз], [дз'];</p> <p><i>вимовляє</i> звук [й] на місці апострофа у сполученнях <i>б'я, п'я, в'я, м'я</i></p>

3. Граматичні уміння

Закріплення й удосконалення граматичних умінь:

ознайомлення з термінами: *речення, крапка, кома, знак питання, знак оклику*;

розрізнення граматичних форм слів — різних частин мови у російській і українській мовах;

уживання вказівних слів *цей, ця, це, ці; та, той, те, ті*; особових займенників (без терміна) *він, вона, воно, вони*; їх граматичних форм: *його, йому, їй, їй, їм; мене, тебе, мені, тобі, зі мною, з тобою* під час побудови речень;

уживання прийменників (без уживання терміна) *до, біля, з, під, від, в, у* (у значенні в);

засвоєння форм звертання (кличний відмінок: *Сергійку, Оксанко* тощо) та інтонації речень зі звертанням.

Учень/учениця:

розуміє терміни: речення, крапка, кома, знак питання, знак оклику;

розрізняє граматичні форми слів російської й української мов;

правильно вживає вказівні слова та особові займенники у різних граматичних формах під час говоріння;

вживає прийменники при побудові словосполучень, речень;

правильно вживає форми звертання до однопілітків та дорослих;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Практичне ознайомлення з формами іменників (без уживання терміна):</p> <p>закінчення <i>-і</i> (Давальний та Місцевий відмінки однини): <i>подарунок сестрі, мамі, росте на дереві</i>; чергування приголосних [г, к, х] на [з', ц', с'] перед <i>-і</i>: <i>дошка — на дошці, дорога — на дорозі</i>; голосні [і–о, і–е] під час словозміни та словотворення: <i>стіл — столик, село — сільський</i> (у найуживаніших словах);</p> <p>закінчення <i>-ою, -єю, -єю</i>: <i>росте над дорогою, думає над задачею, йде з Надією</i>;</p> <p>закінчення <i>-и</i> у деяких іменниках, ужитих у називному відмінку множини: <i>сини, брати</i>;</p> <p>закінчення <i>-а</i> (<i>дерева</i>); <i>-ів</i> (<i>багато звірів</i>);</p> <p>закінчення <i>-ах</i> (у Місцевому відмінку множини з прийменником <i>по</i>): <i>по дорогах</i>;</p> <p>іменники, які різняться родом у російській та українській мовах (<i>тополя, степ, біль</i>) та числом (<i>двері, листя</i>).</p> <p>Практичне ознайомлення з формами прикметників (без уживання терміна):</p> <p>закінчення <i>-а, -я, -е, -є</i> (Називний відмінок однини прикметників жіночого і середнього роду);</p> <p>закінчення <i>-ому</i> у прикметниках чоловічого і середнього роду (<i>хмари на блакитному (синьому) небі</i>);</p> <p>закінчення <i>-ої, -ій, -ою</i> у прикметниках жіночого роду (<i>біля широкої річки, на широкій річці, з веселою піснею</i>);</p> <p>закінчення <i>-і</i> у прикметниках множини (високі гори, веселі пісні);</p> <p>Практичне ознайомлення з формами дієслів (без уживання термінів):</p> <p>суфікс <i>-в</i> у дієсловах чоловічого роду минулого часу (<i>не вживаючи термінів</i>) він читав, говорив; закінчення <i>-е, -є, -ить, -іть</i> (він пише, читає, ходить, стоїть);</p> <p>закінчення <i>-емо, -ємо, -имо, -імо</i> (<i>ми пишемо, читаємо, ходимо, стоїмо</i>)</p>	<p><i>правильно</i> вживає зазначені граматичні форми слів — назв предметів — під час діалогічного й монологічного мовлення; змінює приголосні [г, к, х] і голосних [о, е, і] у найуживаніших словах і під час усного мовлення, і на письмі;</p> <p><i>розрізняє</i> рід подібних у обох мовах іменників;</p> <p><i>вживає</i> слова — назви ознак предметів у різних граматичних формах під час мовлення;</p> <p><i>правильно вживає</i> слова — назви дій у різних граматичних формах під час діалогічного й монологічного мовлення</p>

III. Соціокультурна лінія

Закріплення і розширення знань, засвоєних у 1 класі, про Україну як батьківщину українського і багатьох інших народів, про українську мову як державну, столицю України — Київ.	<i>знає і розповідає</i> про Україну як багатонаціональну державу, роль української мови як державної; <i>знає</i> , що столицею України є Київ, головна вулиця — Хрещатик, річка — Дніпро;
Державні символи: Прапор, Герб, Гімн.	<i>знає</i> державні символи і <i>вміє розповісти</i> про них;
Грошова одиниця в Україні — гривня. Зображення видатних історичних діячів і письменників.	<i>знає</i> , що гривня — грошова одиниця в Україні, що на грошових купюрах зображені письменники й історичні діячі, <i>називає</i> кількох із них;
Тарас Шевченко — видатний поет України.	<i>знає</i> , хто такий Тарас Шевченко, і <i>розповідає</i> його вірші;
Народна культура українців: <i>обереги</i> (хата, рушники, віночок і стрічки), <i>звичаї</i> (звичай зустрічати гостей, колядувати і щедрувати, розписувати писанки, співати веснянки), <i>свята</i> (Миколая, Новий рік, Різдво, Великдень).	<i>знає</i> обереги, звичаї, щедрівки, колядки, веснянки, <i>розповідає</i> про свята;
Етикетна лексика і найуживаніші народні вислови (словесні формули етикетного характеру); розігрування соціальних ролей: <i>учень</i> — <i>учитель</i> , <i>учень</i> — <i>бібліотекар</i> , <i>продавець</i> — <i>покупець</i> , <i>учень</i> — <i>перехожий</i> і т. п.)	<i>знає</i> етикетну лексику і <i>вміє використовувати</i> її; <i>встановлює</i> соціальні контакти у ході розігрування різноманітних ролей на навчальну, соціально-побутову тематику, <i>правильно використовує</i> слово <i>гривня</i> у зв'язку з ціною товару (у магазині) (<i>одна гривня, 2–4 гривні, 5–10 гривень</i>)

3 КЛАС

Відомості з мови і правопису

70 годин (2 години на тиждень); резервний час — 2 години

Сфери мовленнєвої діяльності:

- ❖ *особистісна* (Я, мої друзі. Знайомство. Дружба. Родина);
- ❖ *навчальна* (Класний колектив. Урок. Бібліотека);
- ❖ *соціально-побутова* (Дім (квартира). Магазини. Їдальня (шкільна). Кав'ярня. Народні звичаї, свята, обряди);
- ❖ *природа* (Пори року. Погода. Доба. Рослинний і тваринний світ);
- ❖ *професійна* (Професії батьків та знайомих);
- ❖ *суспільна* (Україна. Державні символи. Грошова одиниця. Місто. Село. Спорт. Екскурсії. Театр).

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

I. Мовленнєва діяльність (протягом року)

1. Розвиток аудіативних умінь

<p>Розрізнення слів російської й української мов, які мають спільне лексичне значення, але деякі відмінності у вимові.</p> <p>Сприймання та розуміння з першого разу, в окремих випадках з другого, зміст усних завдань учителя, інструкцій до вправ тощо. Слухання рядів слів, розрізнення і їх класифікація за певними ознаками (тематичними, лексичними, орфографічними, граматичними та ін.).</p> <p>Виховання уваги до неправильно вимовлених звуків, неправильно вжитих слів (росіанізмів), закінчень, перекручених слів тощо.</p> <p>Визначення слів із орфограмами у сприйнятих на слух реченнях, текстах.</p> <p>Розрізнення за інтонацією розповідних, питальних, окличних речень.</p> <p>Сприймання й розуміння з першого разу на слух змісту невеликих текстів.</p> <p>Визначення в текстах, сприйнятих на слух, образних слів, синонімів й антонімів, слів, ужитих у переносному значенні, споріднених слів, слів з експресивними суфіксами тощо.</p> <p>Визначення теми й основної думки сприйнятого на слух тексту, послідовності зображених подій.</p> <p>Розрізнення в текстах, сприйнятих на слух, діалогу і монологу (без уживання термінів)</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>розрізняє</i> слова української і російської мов;</p> <p><i>сприймає і розуміє</i> завдання та інструкції, які дає вчитель;</p> <p><i>розуміє</i> лексичне значення слів, <i>класифікує</i> їх;</p> <p><i>помічає і виправляє</i> помилки у власному мовленні і однокласників;</p> <p><i>визначає</i> на слух слова з орфограмами;</p> <p><i>розрізняє</i> розповідні, питальні, окличні речення;</p> <p><i>розуміє</i> зміст текстів, сприйнятих на слух, <i>відповідає</i> на тестові запитання за їх змістом;</p> <p><i>визначає</i> образні слова і вирази, слова з експресивними суфіксами, переносним значенням тощо;</p> <p><i>визначає</i> тему й основну думку тексту, послідовність зображених подій, явищ тощо;</p> <p><i>розрізняє</i> в тексті діалог (розмова двох) і монолог</p>
---	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
2. Говоріння* (7 годин)	
<p>Повторення та закріплення умінь, що формувалися у 2 класі.</p> <p>Культура усного мовлення. Закріплення умінь літературної вимови, форм звертання до однолітків і дорослих, етикетної лексики. Інтонація мовлення, темп, сила голосу (на матеріалі скоромовок, віршів, казок, опрацьованих у 2 класі); умінь вести діалог. Розвиток умінь говоріння у зв'язку зі сферами мовленнєвої діяльності</p> <p>Складання запитань і відповідей за змістом текстів, малюнків тощо. Пояснення значень слів.</p> <p>Розвиток умінь встановлювати соціальні контакти: вести діалог у зв'язку з ситуаціями, що виникають у класі, та уявними (на вулиці, у транспорті, в магазині, аптеці, бібліотеці тощо), а також за ситуативними малюнками. Дослівне й вибіркоче переказування невеликих текстів, сприйнятих на слух чи прочитаних самостійно.</p> <p>Формування умінь розповідати за окремим малюнком і серією, ситуацією (розповідь, опис, міркування), а також розповідати про себе, свою родину, подругу чи друга</p>	<p>Учень/учениця: <i>правильно вимовляє</i> звуки української мови; <i>ввічливо звертається</i> до дорослих й однолітків; <i>вживає</i> етикетну лексику; <i>вибирає</i> потрібний тон, силу голосу, темп мовлення; <i>вступає</i> в діалог і <i>підтримує</i> його; <i>правильно інтонує</i> речення (репліки) у процесі усного мовлення; <i>запитує</i> й <i>відповідає</i> на запитання, пояснює значення слів;</p> <p><i>вступає</i> в соціальні контакти, <i>розпочинає</i> діалог і <i>підтримує</i> його;</p> <p><i>переказує</i> дослівно і вибірково (уривки) невеликі тексти, сприйняті на слух чи прочитані; <i>розповідає</i> за окремим малюнком чи серією малюнків, за ситуацією в класі; <i>розповідає</i> про себе, свою родину, друзів тощо</p>
3. Читання (на уроках мови)	
<p>Читання вголос та мовчки художніх, науково-популярних та навчальних текстів (завдань, приміток, словників, таблиць, опорних схем) і розуміння їх.</p> <p>Розвиток умінь: читати мовчки й розуміти прочитане завдання, інструкцію, схему, текст вправи; читаючи мовчки, швидко знаходити «зайві» слова в логічному ряду, групувати слова за певними ознаками; читати речення тексту без розділових знаків, здогадуючись (за змістом), які це речення за інтонацією, встановлювати межі речень та правильно інтонувати їх; читаючи мовчки, знаходити в тексті слова з орфограмами, синоніми й антоніми, споріднені й багатозначні слова тощо, речення відповідного типу; доповнювати прочитане речення словами відповідно до змісту; читаючи, змінювати слова, подані в дужках, замінювати слова синонімами чи антонімами тощо.</p>	<p>Учень/учениця: <i>читає</i> мовчки і вголос художні та навчальні тексти і <i>розуміє</i> завдання, інструкції, схеми; <i>класифікує</i> слова за певними ознаками; <i>встановлює</i> межі речень та <i>правильно інтонує</i> їх; <i>знаходить</i> у тексті слова з орфограмами, синоніми й антоніми, споріднені й багатозначні слова тощо;</p> <p><i>читає</i> речення тексту без розділових знаків; <i>визначає</i> речення, різні за інтонацією і метою висловлювання, <i>правильно інтонує</i> їх;</p> <p><i>доповнює</i> прочитане речення, <i>вживає</i> слова у потрібній граматичній формі, <i>замінює</i> окремі слова синонімами чи антонімами;</p>

* Мовленнєві формули для засвоєння подані у Додатку 1.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
4. Письмо. Техніка письма й культура оформлення записів у зошиті	
<p>Культура писемного мовлення. Вимоги до ведення зошитів, культури записів. Повторення рукописних букв <i>li, Ee, li, Gg</i>. Письмо слів з буквами <i>i, u, e, e, r, so</i>, апострофом, ужитими окремо і в реченнях. Удосконалення вмінь списувати тексти прозові й віршовані з різними розділовими знаками, діалогом та правильно розміщувати їх на сторінці зошита. Записувати з пам'яті (зорові диктанти), з голосу вчителя (53–55 слів). Розвиток швидкості письма. Письмо під рахунок</p>	<p>Учень/учениця: знає вимоги до ведення зошитів і культури записів і застосовує знання й уміння, щодо культури записів; вживає букви <i>u, li, Ee, Ee, li, Gg, so</i>, апостроф під час письма; списує прозові й віршовані тексти без пропусків і заміни букв українського алфавіту російським, <i>дотримується</i> культури запису; записує з пам'яті та з голосу вчителя; списує, дотримуючись вимог до швидкості письма</p>
5. Розвиток письмового мовлення (6 годин)	
<p>Формування умінь самостійно записувати слова з вивченими буквами, що є іменами дітей чи дорослих, назвами продемонстрованих предметів, малюнків; складати й записувати речення за малюнком, опорними словами, на задану тему тощо; формулювати й записувати запитання за змістом тексту, малюнка, а також відповіді на запитання; відновлювати деформований текст і записувати його; колективно записувати переказ (на дошці і в зошитах); записувати (на дошці і в зошитах) колективно складений текст за поданим чи колективно складеним планом, малюнком і заголовком, малюнком і поданим планом, малюнком і опорними словами тощо; удосконалювати текст: знаходити слова, що повторюються, і замінювати їх синонімами та іншими словами</p>	<p><i>самостійно записує</i> імена дітей та дорослих, слова — назви предметів; <i>складає</i> і записує речення за малюнком, опорними словами, на задану тему; <i>формулює</i> й записує запитання за змістом тексту, малюнка та відповіді на них; <i>відновлює</i> деформований текст; <i>колективно записує</i> переказ; <i>складає</i> і записує текст за колективно складеним планом, малюнком і заголовком, малюнком і опорними словами; <i>удосконалює (редагує)</i> створений чи поданий текст</p>

II. Мовна лінія

1. Звуки і букви. Норми літературної вимови та правопису (20 годин)

Розвиток уявлень про різноманітність мов, українську і російську мови як споріднені, спільне й відмінне в них (на прикладах лексички, вимови, алфавіту тощо), українську мову як державну. Відомості з мови й правопису. Повторення й активізація знань про речення, розділові знаки в кінці речень, їх інтонуювання та текст як групу речень, пов'язаних між собою одним змістом (темою) і логічно. **Звуки слова.** Норми вимови. Правопис.

Учень/учениця:
знає, що у світі існує багато мов, що українська мова є державною мовою, що українська і російська — споріднені мови;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Позначення звуків на письмі буквами. Український алфавіт. Уміння швидко відшукувати слова в навчальному словнику, користуючись алфавітом.</p>	<p><i>знає</i> український алфавіт, <i>вміє</i> позначити звуки відповідними буквами; <i>уміє користуватися</i> словником;</p>
<p>Ознайомлення і засвоєння термінів: голосний, приголосний звук, склад, наголос. Голосні звуки. Позначення їх буквами. Склад.</p>	<p><i>знає</i> терміни: голосний звук, приголосний звук, склад, наголос; <i>позначає</i> голосні звуки, <i>знає</i> про відмінності у їх позначенні в українській та в російській мовах; <i>правильно вживає</i> букви <i>і, у, е, є, ї</i> під час письма;</p>
<p>Наголос. Ознайомлення зі словами, у яких наголос не збігається в українській і російській мовах (<i>дóшка, топóля, дрóва</i>). Розвиток умінь правильно наголошувати такі. Приголосні звуки і позначення їх буквами.</p>	<p><i>знає</i> слова, наголос у яких не збігається в російській та українській мовах; <i>правильно наголошує</i> такі слова;</p>
<p>Звуки [г] і [г'], позначення їх буквами <i>г, г'.</i></p>	<p><i>правильно вимовляє</i> і позначає на письмі зазначені приголосні звуки; <i>правильно</i> вимовляє звуки [г], [г'] і позначає їх на письмі;</p>
<p>Тверді і м'які приголосні звуки. Удосконалення навичок твердої вимови звуків [ч], [шч] та [б], [п], [в], [м], [ф], [р] (у кінці слів).</p>	<p><i>розрізняє</i> тверді і м'які приголосні; <i>диференціює</i> тверді і м'які приголосні в російській та українській мовах; <i>правильно</i> вимовляє звуки [ч], [шч] та [б], [п], [в], [м], [ф], [р] у кінці слів;</p>
<p>Розвиток умінь правильно вимовляти звук [ц']. Уживання м'якого знака для позначення м'якості звука [ц'] і його відсутність після букв, що позначають тверді приголосні звуки <i>б, п, в, м, ф</i> та <i>р</i> (у кінці слова), <i>ж, ч, ш</i>. Використання м'якого знака для позначення м'якості приголосних звуків перед голосним [о]. Розвиток умінь робити звуковий аналіз слів з <i>ь</i> перед <i>о</i> та правильно писати їх, переносити з рядка в рядок.</p>	<p><i>м'яко вимовляє</i> звук [ц'] і <i>використовує</i> м'який знак на позначення м'якості звука [ц'] у кінці слів; <i>не вживає</i> на письмі <i>ь</i> після твердих <i>б, п, в, м, ф</i> та <i>р</i> (у кінці слова), а також <i>ж, ч, ш</i>; <i>робить</i> звуковий аналіз слів та вживає <i>ь</i> для позначення м'якості приголосних перед <i>о</i>; <i>правильно переносить</i> слова з м'яким знаком перед <i>о</i>;</p>
<p>Вимова і письмо слів із буквосполученням <i>йо</i>. Звуковий аналіз таких слів. Перенос їх з рядка в рядок.</p>	<p><i>правильно</i> вимовляє і пише слова з буквосполученням <i>йо</i>, <i>робить</i> звуковий аналіз таких слів; <i>розуміє</i>, що буквосполучення <i>йо</i> становить склад, який при переносі слів розривати не можна;</p>
<p>Подовження м'яких приголосних звуків і позначення цього явища на письмі. Уміння правильно вимовляти й писати слова з подовженими приголосними, переносити їх з рядка в рядок.</p>	<p><i>правильно</i> вимовляє подовжені м'які приголосні і <i>позначає</i> їх на письмі двома буквами;</p>
<p>Пом'якшення твердих приголосних звуків перед голосним [і]. Розвиток умінь вимовляти, слухати й чути пом'якшені звуки. Вживання букв <i>и, і</i> після <i>г, к, х</i> та <i>ж, ч, ш, щ</i>. Уміння правильно вимовляти й писати слова з ними, орієнтуючись на вимову.</p>	<p><i>вимовляє</i> тверді приголосні перед [и], зокрема у граматичних формах (<i>руки, дороги</i>), та пом'якшені перед <i>і</i> (<i>жінка, шість</i>); <i>вживає</i> на письмі після букв на позначення пом'якшених та твердих приголосних букви <i>і, и</i>, орієнтуючись на вимову;</p>
<p>Апостроф. Розвиток умінь вживати апостроф після букв <i>б, п, в, м, ф, р</i> перед <i>я, ю, є</i>,</p>	<p><i>робить</i> звуковий аналіз слів з апострофом, <i>вживає</i> апостроф на позначення звука [й]</p>

* Слова, вимову і написання яких учні мають запам'ятати, подано у Додатку 2.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>ї</i>, що позначають два звуки, переносити слова з апострофом. Робота з орфографічним словником. Формування умінь користуватися ним для перевірки написання слів</p>	<p>перед [а, о, у, і], що на письмі позначаються буквами <i>я, ю, є, ї</i>. <i>знаходить</i> в орфографічному словнику потрібне слово</p>
2. Слово*. Номінативне та лексичне значення слова (10 годин)	
<p>Слова, що називають предмети, їхні ознаки, дії*. Складання рядів слів, за цими ознаками. Збагачення мовлення учнів такими словами. Слова, що служать для зв'язку з іншими: прийменники <i>під, над, з, біля</i> (кого), <i>в</i> (у), <i>на</i>, сполучники (<i>і, а, але, що, щоб</i>) (без використання термінів). Формування умінь вживати їх для зв'язку слів під час побудови речень. Робота з перекладним українсько-російським словником.</p> <p>Спостереження за лексичним значенням слова. Розрізнення слів, близьких за звучанням, але різних за значенням у російській та українській мовах. Спостереження за мотивованим значенням слова. Походження деяких слів, назв міст, імен.</p> <p>Спостереження за випадками багатозначності слова. Слова, близькі за значенням (синоніми). Розвиток умінь самостійно добирати слова, близькі за значенням, із групи поданих слів, скласти ряди синонімів (3–4 слів). Слова, протилежні за значенням (антоніми). Добір антонімічних пар. Словники синонімів і антонімів, перекладні та тлумачні словники</p>	<p>Учень/учениця: <i>знає</i>, що в кожній мові назви предметів, їхні ознак, дій, кількості тощо названо словом (складає ряди таких слів), <i>знає</i> слова, які служать для зв'язку з іншими; <i>вживає</i> такі слова для зв'язку з іншими у реченні;</p> <p><i>вміє знайти</i> потрібне слово в перекладному словнику, щоб довідатися про його значення;</p> <p><i>пояснює</i> лексичне значення слів; <i>розрізняє</i> значення схожих за звучанням, але різних за значенням слів української і російської мов (<i>луна — эхо, чоловік — муж, місто — гóрод, горóд — огород</i>); <i>знає</i>, чому слово так називається (слова, значення яких умотивоване: <i>підберезовик, підвіконня</i>); <i>знає</i> про походження деяких слів; <i>розрізняє</i> слова, які мають одне значення, і багатозначні; <i>добирає</i> синоніми й антоніми самостійно і за допомогою словників; <i>складає</i> ряди синонімів; <i>добирає</i> з ряду синонімів найбільш влучний; <i>добирає</i> антонімічні пари;</p> <p><i>користується</i> словниками (тлумачним, синонімів і антонімів) при доборі синонімів чи антонімів для з'ясування значення слова</p>
3. Будова слова. Правопис (17 годин)	
<p>Засвоєння термінів: основа слова, закінчення, корінь, префікс, суфікс, споріднені (однокорінні) слова.</p> <p>Основа слова і закінчення (форма слова). Їх графічне позначення. Роль закінчень у слові. Змінювання закінчень у зв'язку з запитаннями (на прикладі словосполучень). Залежність закінчень від твердості-м'якості кінцевого приголосного (<i>школа — школою, земля — землею</i>). Розрізнення подібних закінчень у словах української і російської мов. Корінь слова і його графічне позначення.</p>	<p>Учень/учениця: <i>знає</i> і <i>вживає</i> терміни: основа слова, закінчення, корінь, префікс, суфікс, споріднені (однокорінні) слова; <i>визначає</i> основу і закінчення; <i>змінює</i> закінчення слова у зв'язку з іншим; <i>розрізняє</i> закінчення у подібних словах української і російської мов;</p> <p><i>визначає</i> корінь слова;</p>

* Слова, вимови і написання яких учні мають запам'ятати, подано у Додатку 2.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Споріднені слова. Розвиток умінь добирати їх, групувати (за спорідненістю). Розвиток умінь розрізняти споріднені слова і слова, близькі за значенням (синоніми), форму слова й споріднені слова.</p> <p>Спостереження за чергуванням голосних і приголосних звуків у корені слова. Розвиток умінь змінювати звуки [о, е — і] та [г, к, х] на [з', ц', с'] при словозміні і словотворенні.</p> <p>Складові основи: корінь, префікс, суфікс і їх графічне позначення.</p> <p>Суфікс. Спостереження за зміною значення чи відтінків у значенні, яких надають суфікси: <i>продавати</i> — <i>продавець</i>, <i>дівчина</i> — <i>дівчинка</i>. Суфікси пестливості, ласкавості <i>-еньк-</i>, <i>-есеньк-</i>, <i>-ісіньк-</i> та згрубілості <i>-езн-</i>, <i>-енн-</i>, <i>-ище-</i> (<i>величезний</i>, <i>страшнний</i>, <i>вовчийще</i>). Творення споріднених слів за допомогою суфіксів. Розвиток умінь правильно вимовляти й писати суфікси: <i>-ець-</i>, <i>-ськ-</i>, <i>-зьк-</i>, <i>-цьк-</i>. Правильне наголошування слів з суфіксом <i>-еньк-</i> (<i>маленький</i>) і суфіксами <i>-ськ-</i>, <i>-цьк-</i>, <i>-зьк-</i>.</p> <p>Префікс. Спостереження за роллю префіксів у словах. Творення споріднених слів за допомогою префіксів. Увага до їх значення.</p> <p>Правопис префіксів <i>роз-</i>, <i>без-</i>, <i>з-(с-)</i>. Апостроф після префіксів.</p> <p>Розрізнення однозвучних префіксів та прийменників (<i>практично</i>).</p> <p>Правопис голосних і приголосних у корені слова: ненаголошені голосні звуки [е], [и].</p> <p>Правопис слів типу <i>сонце</i>, <i>серце</i>, <i>чесний</i>.</p> <p>Правопис слів типу <i>клас</i>, <i>група</i>, <i>колектив</i></p>	<p><i>добирає</i> споріднені слова; <i>розрізняє</i> споріднені слова і слова, близькі за значенням; форму слова і споріднені слова;</p> <p><i>знає</i> про чергуванням кінцевих звуків основи [г, к, х — з', ц', с'] та [о, е — і] в корені при зміні слів і словотворення; <i>змінює</i> зазначені звуки (голосні і приголосні) при словозміні та словотворенні; <i>визначає</i> корінь, префікс і суфікс у словах;</p> <p><i>розуміє</i> і <i>пояснює</i> відтінки та нове значення, яке надають суфікси словам (<i>продавати</i> — <i>продавець</i>); <i>утворює</i> споріднені слова за допомогою суфіксів; <i>правильно вимовляє</i> і <i>пише</i> слова із суфіксами; <i>правильно</i> наголошує та записує слова з суфіксами <i>-еньк-</i>, <i>-ськ-</i>, <i>-цьк-</i>, <i>-зьк-</i>: <i>маленький</i>, <i>український</i>, <i>російський</i>;</p> <p><i>розуміє</i> і <i>пояснює</i> значення слів, які надають їм префікси; <i>утворює</i> споріднені слова за допомогою префіксів; <i>правильно пише</i> префікси <i>роз-</i>, <i>без-</i>, <i>з-(с-)</i>; <i>живає</i> апостроф після префіксів перед <i>я</i>, <i>ю</i>, <i>є</i>, <i>ї</i>; <i>розрізняє</i> однозвучні префікси і прийменники; <i>розпізнає</i> ненаголошені [е], [и] в корені, <i>добирає</i> перевірні з ряду споріднених слів й <i>правильно пише</i> такі слова; <i>розпізнає</i> глухі та дзвінкі приголосні; <i>правильно вимовляє</i> слова із дзвінкими приголосними; <i>перевіряє</i> написання одзвінчених шляхом зміни слова під час письма; <i>розрізняє</i> написання слів зі спрощенням приголосних у російській та українській мовах, <i>правильно пише</i> такі слова; <i>записує</i> слова без подвоєння, орієнтуючись на вимову</p>
Синтаксичні відомості. Пунктуація (16 годин)	
<p>Розповідне, питальне, спонукальне, окличне речення; крапка, кома, знак питання, знак оклику; підмет, присудок, другорядні члени. Ознайомлення з термінами та їх завоювання.</p> <p>Види речень за метою висловлювання (і за інтонацією). Звертання в спонукальних реченнях. Кома при звертанні. Окличні речення. Розділові знаки в кінці речень залежно від інтонації.</p>	<p>Учень/учениця: <i>володіє</i> термінами: речення, розповідне, питальне, спонукальне, окличне речення; крапка, кома, знак питання, знак оклику; підмет, присудок, другорядні члени; <i>живає</i> речення, різні за метою висловлювання й інтонацією в усному монологічному мовленні і <i>правильно оформляє</i> їх на письмі;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Речення-репліки. Стверджувальні й заперечні слова-речення (<i>Так. Ні.</i>), спостереження за вживанням таких речень у діалозі.</p> <p>Розвиток умінь вживати речення, різні за метою висловлювання й інтонацією, щоб розповісти, одержати інформацію про когось, щось, місце, час дії, спонукати когось до якоїсь дії, вживання речень-реплік у діалогах.</p> <p>Розвиток умінь будувати речення різних видів з уживанням сталих народних виразів (фразеологізмів).</p> <p>Головні (підмет і присудок) та другорядні члени речення (<i>без засвоєння термінів</i>). Речення, що складаються тільки з головних членів (непоширені). Формування умінь складати такі речення й поширювати їх. Ознайомлення зі складним реченням. Уміння будувати складні речення з двох простих за зразком, графічною схемою тощо, вживати сполучники <i>і, що, щоб, який (-а, -е), бо</i>. Кома перед сполучниками (крім <i>і</i>, якщо він не повторюється)</p>	<p><i>уживає</i> речення-репліки, стверджувальні й заперечні слова (<i>так, ні</i>) в діалогах;</p> <p><i>вживає</i> речення, різні за метою висловлювання з комунікативною метою;</p> <p><i>будує</i> речення, вживаючи сталі народні вирази;</p> <p><i>визначає</i> головні члени речення;</p> <p><i>складає</i> і поширює речення тощо;</p> <p><i>будує</i> складні речення (з двох простих) за поданим зразком, схемою, вживаючи сполучники, ставлячи коми перед ними (крім <i>і</i>)</p>
Текст	
<p>Активізація знань про текст та його структуру, тему та основну думку, добір заголовка. Спостереження за способами зв'язку між реченнями. Уміння використовувати їх у процесі складання власних текстів.</p> <p>Поділ тексту на логічно завершені частини. Абзац. Структура і план тексту. Типи текстів (розповідь, опис, міркування). Особливості їх будови.</p> <p>Спостереження за оформленням на письмі тексту з діалогом. Уміння правильно списувати такі тексти.</p> <p>Колективно складання текстів різних типів (усно й письмово) за опорними словами, малюнками, даним початком і т. п.</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>знає</i> основні ознаки тексту;</p> <p><i>визначає</i> тему й основну думку тексту, <i>добирає</i> заголовок;</p> <p><i>відновлює</i> деформований текст;</p> <p><i>визначає</i> способи зв'язку між реченнями тексту;</p> <p><i>будує</i> текст, використовуючи набуті знання;</p> <p><i>ділить</i> текст на логічно завершені частини, <i>складає</i> план тексту;</p> <p><i>розрізняє</i> тексти-розповіді, описи, міркування, <i>знає</i>, як розпочинається вступ у тексті-описі і як закінчується такий текст;</p> <p><i>складає</i> тексти різних типів;</p> <p><i>визначає</i> в тексті діалог;</p> <p><i>списує</i> тексти з діалогом;</p> <p><i>колективно складає</i> тексти різних типів</p>

III. Соціокультурна лінія

Повторення в кінці року

Закріплення і розширення знань, одержаних у 2 класі: про Україну як незалежну багатонаціональну державу, її державні символи, про Київ — столицю України, її розташування на Дніпрі.

Гривня — грошова одиниця України. Зображення на гривні видатних діячів історії і письменників.

Визначні українські письменники — Тарас Шевченко, Леся Українка.

Українська культура: народні символи та обереги, пошана батьків, шаноблива форма звертання.

Народні звичаї, зустріч Різдва, страви, колядки, щедрівки, Великдень, писанки і писанкарство, закликання весни, обрядове печиво, веснянки. Українські дитячі ігри-співанки.

Етикетна лексика, словесні форми на вираження привітання й прощання, побажання, доброзичливості.

Встановлення соціальних контактів з однолітками й дорослими у зв'язку з різними життєвими обставинами (на пошті, у магазині, бібліотеці, на вулиці, у транспорті тощо)

Учень/учениця:

знає, що Україна — багатонаціональна держава, що столиця України — Київ; *знає* державні символи: Герб, Прапор, *знає* Гімн напам'ять;

знає грошову одиницю в Україні, *називає* деяких історичних осіб і письменників; *узгоджує* слово гривня зі словами-назвами кількості (1 гривня, 2 гривні, 5, 10, 20 гривень); *знає* народні символи, обереги й *розповідає* про них;

знає імена українських письменників;

знає шанобливу форму звертання в Україні до батьків і до дорослих і *вміє* саме так звертатися до них;

знає народні звичаї зустрічати Різдво, Новий рік, засівання, щедрівки, колядки; *знає*, як закликають весну, веснянки, дитячі ігри навесні;

вживає етикетну лексику і словесні формули на вираження привітання, прощання, подяки, вибачення, прохання, побажання тощо;

вміє встановлювати соціальні контакти: (розігрувати ролі) *учень* — *учень*, *учень* — *учитель*, *учень* — *бібліотекар*, *учень* — *перехожий*, *продавець* — *покупець*

4 КЛАС

Відомості з мови і правопису

70 годин (2 години на тиждень); резервний час — 2 години

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

I. Мовленнєва діяльність (протягом року)

1. Аудіативні уміння

Розвиток умінь слухати-розуміти українське мовлення, помічати неправильно вимовлені звуки, слова, виправляти їх у власному мовленні та в однокласників.

Сприймання і розуміння з одного прослуховування змісту інструкцій, завдань, текстів. Розпізнавання в текстах, сприйнятих на слух, образних слів, народних висловів, синонімів і антонімів та слів, ужитих у переносному значенні.

Розпізнавання сприйнятих на слух речень, різних за метою висловлювання, інтонацією, з однорідними членами, звертанням.

Визначення теми й основної думки у сприйнятих на слух текстах (з одного прочитання).

Розпізнавання на слух слів — різних частин мови.

Розрізнення закінчень у подібних лексемах російської та української мов (*на дереве — на дереві, над землєю — над землею*)

Учень/учениця:

зосереджено слухає українське мовлення, помічає неправильно вимовлені слова, виправляє помилки;

розуміє зміст завдань, текстів з одного прослуховування;

розпізнає в текстах образні слова, й народні вислови, синоніми й антоніми, слова, вжиті у переносному значенні;

розпізнає на слух речення, різні за метою висловлювання й за інтонацією, з однорідними членами;

розпізнає речення зі звертаннями, місце звертання в реченні;

визначає в тексті, сприйнятому на слух, тему й основну думку;

розпізнає у сприйнятих на слух реченнях слова, що належать до різних частин мови;

розрізняє закінчення у подібних лексемах російської та української мов

2. Говоріння (6 годин)

Розвиток умінь відтворювати та будувати діалог на основі сприйнятого на слух чи прочитаного тексту, а також створеної в класі реальної чи уявної ситуації мовлення (5–6 реплік на кожного).

Мовленнєвий етикет та прийняті в українців словесні формули* на вираження радості, здивування, побажання, ствердження чогось чи заперечення, сумніву, припущення, одержання дозволу тощо.

Вживання мовленнєвих формул, щоб передати своє ставлення до почутого чи висловленого в процесі діалогу.

Найуживаніші народні вислови.

Учень/учениця:

уміє відтворити діалог; будує діалог за змістом тексту і за уявною чи створеною в класі ситуацією;

знає правила українського мовленнєвого етикету й етикетну лексику;

використовує мовленнєві формули, будуючи діалоги за створеними ситуаціями щоб: висловити своє ставлення до почутого; уточнити почуте, висловити припущення, здивування, недовіру; висловити підтвердження, згоду/незгоду, заперечення, задоволення/незадоволення і т. д.;

використовує у процесі мовлення найуживаніші народні вислови;

* Див.: Додаток 1.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Українська термінологічна лексика.</p> <p>Уживання та виправлення неправильно вимовлених чи вжитих слів у процесі власного мовлення та мовлення своїх однокласників; переказування тексту чи епізоду з тексту за завданням учителя;</p> <p>розповідати за малюнком, опорними словами, малюнком і колективно складеним планом, даним початком тощо</p>	<p><i>використовує</i> терміни під час відповіді на запитання з мови;</p> <p><i>самостійно виправляє</i> допущені у мовленні власні помилки та помилки однокласників;</p> <p><i>переказує</i> текст дослівно чи вибірково;</p> <p><i>складає</i> усно тексти за завданням учителя, малюнком, опорними словами тощо</p>

3. Читання

<p>Розвиток умінь:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ читати вголос тексти різних жанрів; ❖ читати мовчки й орієнтуватися в навчальних текстах: назві параграфів, завданнях, текстах вправ, зразках, примітках, поясненнях, довідниках, словниках; ❖ читати вибірково і групувати слова за лексичними, граматичними чи орфографічними ознаками, знаходити зайві слова в логічному ряду; ❖ читати вголос, правильно інтонувати речення, зокрема з однорідними членами; ❖ читати речення тексту, додаючи чи змінюючи закінчення, вставляючи або замінюючи слова відповідно до поставлених завдань з мови 	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>читає</i> вголос і <i>розуміє</i> прочитане;</p> <p><i>читає</i> мовчки, <i>знаходить</i> потрібне завдання чи вправу в підручнику, словничок, примітку, зразок і т. п.;</p> <p><i>читає</i> і <i>групує</i> слова за лексичними, граматичними чи орфографічними ознаками;</p> <p><i>знаходить</i> зайві слова в логічному ряду;</p> <p><i>правильно</i> інтонує речення під час читання вголос;</p> <p><i>дочитує</i> закінчення чи змінює їх, додає пропущені слова чи замінює їх</p>
--	--

4. Письмо

<p>Техніка письма й культура оформлення записів у зошитах.</p> <p>Застосування умінь з російської мови, що стосуються техніки письма й культури оформлення записів, на сторінці зошита з української мови</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>застосовує</i> вміння з техніки письма й культури оформлення записів у зошитах</p>
---	---

Писемне мовлення (7 годин)

<p>Розвиток умінь:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ підписувати зошит, ім'я, прізвище у родовому відмінку (без уживання терміну); ❖ складати й записувати речення, різні за метою висловлювання й інтонацією, речення з однорідними членами; ❖ складати й записувати під керівництвом учителя тексти різних типів (6–7 речень) за малюнком, опорними словами, планом, спостереженнями тощо; ❖ складати й записувати переказ (на дошці і в зошитах); ❖ писати оголошення, привітання, записку, лист (колективно і самостійно) 	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>правильно підписує</i> свій зошит;</p> <p><i>складає і записує</i> речення, різні за метою висловлювання, речення з однорідними членами;</p> <p><i>складає і записує</i> тексти різних типів за малюнком, опорними словами, планом тощо;</p> <p><i>складає і записує</i> переказ;</p> <p><i>уміє написати</i> оголошення, привітання, записку, лист, СМС-ку товаришеві (подрузі), татові, мамі;</p>
--	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<ul style="list-style-type: none"> ❖ удосконалювати записаний текст, замінювати слова, що повторюються, синонімами, займенниками тощо; ❖ списувати слова, речення, тексти з дошки, підручника; писати з голосу (словникові, вибіркові текстові диктанти, а також зорові, зорово-слухові диктанти) 	<p><i>удосконалює</i> власний текст;</p> <p><i>списує</i> без помилок;</p> <p><i>пише</i> різні види диктантів, дотримуючись правил правопису</p>

II. Відомості з мови і правопису

Повторення, закріплення знань та умінь з мови і правопису, засвоєних у 3 класі (6 годин)

<p>Норми української літературної вимови; вживання букв <i>і, у, е, є, ї, ї́, ї́́</i>; вживання м'якого знака; вживання апострофа; вживання на письмі <i>ь</i>, у тому числі <i>й</i> перед <i>о</i>, після <i>ц</i> (у кінці слів) і відсутність <i>ь</i> після губних та шиплячих;</p> <p>вживання м'якого знака у суфіксах <i>-ськ-, -цьк-</i>;</p> <p>вживання на письмі апострофа; позначення на письмі подовжених м'яких приголосних двома буквами; правопис слів типу <i>клас, група, сонце, серце</i>;</p> <p>спрощення у групах приголосних;</p> <p>написання ненаголошених <i>е, и</i> в корені слова</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>знає</i> норми української літературної вимови;</p> <p><i>вживає</i> під час письма букви українського алфавіту;</p> <p><i>вживає</i> м'який знак для позначення м'якості звука [ц'], не вживає після букв <i>б, п, в, м, ф, р</i> та <i>ж, ч, ш</i> у кінці слів;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> і <i>пише</i> слова із суфіксами <i>-ськ-, -цьк-</i>;</p> <p><i>вживає</i> апостроф на позначення звука [й] (після твердих приголосних) у корені й після префіксів;</p> <p><i>правильно позначає</i> на письмі м'які подовжені звуки;</p> <p><i>правильно пише</i> слова, у яких в українській мові букви не подвоюються типу (<i>клас, каса</i>); та слова зі спрощеними приголосними <i>сонце, серце</i>;</p> <p><i>правильно пише</i> слова з ненаголошеними <i>е, и</i>.</p>
---	---

1. Текст (6 годин)

<p>Актуалізація і розширення знань про текст та його структуру.</p> <p>Визначення теми та основної думки тексту. Заголовок. Спостереження за вживанням слів <i>це, той, він (вона, воно), там, тоді</i> для зв'язку між реченнями тексту.</p> <p>Поділ тексту на логічно завершені частини. Абзац. План тексту.</p> <p>Типи текстів (розповідь, опис, текст-міркування). Особливості їх будови. Переказування текстів різних типів (усно). Колективне складання і запис текстів міркувань на правописні теми, про характер і вчинки героя прочитаного твору тощо.</p> <p>Діалог як вид тексту.</p> <p>Розвиток умінь складати тексти (усно й на письмі) різних типів за опорними словами, словами й малюнком, малюнком і планом, даним початком і малюнком тощо</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>знає</i>, що таке текст, які бувають його типи; <i>визначає</i> тему й основну думку тексту;</p> <p><i>добирає</i> заголовок;</p> <p><i>знаходить</i> слова, що служать засобами зв'язку між реченнями тексту;</p> <p><i>розрізняє</i> типи текстів і будує тексти різних типів;</p> <p><i>переказує (усно)</i> різні тексти;</p> <p><i>колективно складає</i> і <i>записує</i> тексти-міркування;</p> <p><i>спостерігає й аналізує</i> тексти-діалоги (вірші, народні пісні)</p>
---	--

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
2. Речення (8 годин)	
<p>Речення і словосполучення. Головне і залежне слово у словосполученні. Головні (підмет і присудок) та другорядні члени речення. Їх зв'язок із підметом та присудком. Поширення речень, що складаються лише з головних членів, другорядними членами.</p> <p>Розвиток умінь складати речення за схемами, малюнками, доповнювати речення за питаннями, визначати головні члени речення, встановлювати за допомогою питань зв'язок між словами в реченні.</p> <p>Види речень за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні). Звертання у спонукальних реченнях. Кома при звертанні. Оклічні речення. Розділові знаки в кінці речень залежно від інтонації.</p> <p>Використання різних видів речень з комунікативною метою.</p> <p>Речення-репліки, їх уживання в діалогах.</p> <p>Використання найпростіших народних висловів, фразеологізмів (без уживання терміна) при побудові речень. Формування умінь доречно вживати їх у власному мовленні.</p> <p>Речення з однорідними членами, з сполучниками <i>і, а, але, та</i> у значенні <i>але</i> та без них. Розділові знаки в таких реченнях.</p> <p>Однорідні головні та другорядні члени речення. Спостереження за вживанням однорідних членів речення в текстах. Поширення речень однорідними членами. Поєднання однорідних членів речення за допомогою інтонації та сполучників (без уживання терміна) <i>і, та, але, а</i>. Кома перед <i>а, але, та</i> у значенні <i>але</i>.</p> <p>Розвиток умінь будувати речення з однорідними членами, вживати їх, розповідаючи про побачене, почуте, правильно інтонувати їх.</p> <p>Складне речення (без уживання терміна). Конструювання складних речень (із двох простих) за зразком, графічною схемою тощо. Сполучники <i>і, що, щоб, бо</i> (практично). Кома перед сполучниками</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>розрізняє</i> словосполучення і речення; <i>ставить</i> питання від головного до залежного слова у словосполученні; <i>аналізує</i> словосполучення в реченні (встановлює зв'язок слів у реченні);</p> <p><i>визначає</i> головні і другорядні члени речення; <i>встановлює</i> зв'язок між ними; <i>поширює</i> речення другорядними членами; <i>складає</i> речення, поширює їх; <i>встановлює</i> зв'язок між словами в реченні; <i>правильно інтонує</i> речення — різні за метою висловлювання й інтонацією та ставить потрібні розділові знаки; <i>правильно записує</i> спонукальні речення; <i>вживає</i> речення різних видів, щоб повідомити, запитати, спонукати до дії;</p> <p><i>спостерігає</i> за реченнями-репліками в діалозі, <i>вживає</i> репліки під час побудови діалогу; <i>будує</i> речення, вживаючи найпростіші фразеологізми (<i>накивати п'ятами, теревені правити</i> тощо);</p> <p><i>поширює</i> речення однорідними членами; <i>складає</i> речення з однорідними членами зі сполучниками та без них; <i>правильно інтонує</i> речення з однорідними членами; <i>поширює</i> речення однорідними членами; <i>вживає</i> кому перед сполучниками <i>і</i> (якщо він повторюється), <i>а, але, та</i> (в значенні <i>але</i>);</p> <p><i>будує</i> речення з однорідними членами у власних текстах тощо;</p> <p><i>будує</i> складне речення (з двох простих) за зразком, графічною схемою тощо зі сполучниками <i>і, що, щоб, бо</i>. Ставить кому перед сполучниками</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

3. Слово. Лексичне та лексико-граматичне значення слова (6 годин)

Повторення й активізація знань про лексичне значення слова — синоніми, антоніми, багатозначні слова, слова з переносним значенням. Розвиток умінь використовувати найбільш влучні з них при побудові речень, власних висловлювань, при редагуванні (виправленні) текстів.

Розширення уявлень про походження найбільш уживаних слів (мотивоване значення, етимологію).

Уміння користуватися навчальними словниками: синонімів і антонімів, тлумачним, перекладним*.

Слово — частина мови. Іменник, прикметник, дієслово, займенник, числівник, прислівник. Уміння їх розрізняти.

Засвоєння термінів, уміння їх уживати під час усних відповідей.

Збагачення мовлення учнів словами — різними частинами мови

Учень/учениця:

добирає синоніми, антоніми;

розрізняє слова з одним значенням і багатозначні;

знаходить у текстах слова з переносним значенням;

використовує синоніми і багатозначні слова при побудові речень;

здогадується про походження слів із мотивованим значенням і пояснює його;

користується тлумачним та перекладним словником для з'ясування значення слова; словником синонімів — для добору синонімічного ряду.

знає терміни на позначення частин мови;

користується термінологією під час відповіді на запитання вчителя

Іменник (18 годин)

Іменник. Розширення уявлень про предметність на прикладах іменників, що означають опредмечені дії, стан, якість (*радість, сум, сміливість, сміх, блакить*). Іменники-синоніми й іменники-антоніми. Творення спільнокореневих іменників за допомогою суфіксів і префіксів, суфіксів пестливості та згрублості. Спостереження за багатозначністю окремих іменників; вживання іменників у прямому й переносному значеннях; формування умінь обирати з ряду іменників-синонімів слова, які найбільше відповідають змісту висловлювань.

Рід і число іменників. Спостереження за розбіжністю роду й числа деяких іменників у російській і українській мовах. Розвиток умінь правильно вживати такі іменники в мовленні.

Змінювання іменників за числами і відмінковими питаннями. Засвоєння назв відмінків і питань до них. Число іменників. Засвоєння іменників, які в українській мові вживаються тільки в однині (*чорнило, листя, колосся, гілля*) та множині (*двері, штани*).

Відмінювання іменників чоловічого і жіночого роду на *-а, -я* в однині (спостереження за таблицею)

розрізняє слова — різні частини мови;

добирає слова — назви предметів, ознак, дій;

знаходить в реченні та *самостійно* *добирає* іменники;

розуміє значення предметності іменників, назв опредмечених ознак і дій;

добирає іменники синоніми й антоніми;

утворює ряди спільнокореневих іменників за допомогою суфіксів і префіксів, пояснює значення утворених слів;

розрізняє іменники з одним значенням і багатозначні;

вживає іменники в прямому і переносному значенні;

визначає рід і число іменників;

знає іменники, рід яких не збігається у російській та українській мовах;

уживає іменники у належному їм роді і числі;

знає назви відмінків і відмінкові питання;

змінює іменники за числами;

знає іменники, що вживаються тільки в однині або множині;

спостерігає за таблицею за змінюванням відмінкових форм іменників чоловічого і жіночого роду, *робить* висновки щодо спільного і відмінностей у граматичних формах

* Слова, вимова і правопис яких учні мають запам'ятати, подано у Додатку 2.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p style="text-align: center;"><i>Засвоєння закінчень іменників, ужитих у:</i></p> <p>родовому відмінку: <i>-и, -і</i> (вимова приголосних звуків [г], [к], [х] та [ж], [ч], [ш] перед <i>-и, -і</i>. Уживання прийменників <i>з, із, до, без, від</i> під час побудови словосполучень (<i>з парти, без книжки</i>);</p> <p>давальному та місцевому відмінках. Чергування приголосних звуків [г], [к], [х] із [з'], [ц'], [с'] перед <i>-і: нога — на нозі, рука — в руці</i>; уживання прийменників <i>при, у</i> (<i>в</i>), на з місцевим відмінком при побудові словосполучень;</p> <p>орудному відмінку (<i>-ою, -єю, -єю</i>). Уживання прийменників <i>з, за, над, під</i> при побудові словосполучень.</p> <p>Відмінювання іменників чоловічого роду без закінчень та середнього із закінченням <i>-е, -о, -я</i> (спостереження за таблицею).</p> <p><i>Засвоєння закінчень іменників, ужитих у:</i> давальному й місцевому відмінках (увага до паралельних форм <i>-ові, -еві, -еві, -у, -ю</i>);</p> <p>орудному відмінку (увага до випадків розбіжності закінчень в російській й українській мовах: <i>плечом — плечем, мячом — м'ячем</i>).</p> <p>Подовження вимови м'яких приголосних перед закінчення <i>-ям</i> в іменниках середнього роду на <i>-я: знанням, вугіллям, життям</i>.</p> <p>Відмінювання іменників жіночого роду з нульовим закінченням та іменника <i>мати</i> (спостереження за таблицею).</p> <p><i>Засвоєння закінчень іменників, ужитих у:</i> називному відмінку (відсутність <i>ь</i> після букв <i>ж, ч, ш</i>);</p> <p>родовому, давальному і місцевому відмінках (увага до чергування голосних звуків [і] — [о], [і] — [е] у цих відмінках);</p>	<p>Учень/учениця: <i>знає</i> закінчення родового правильно вимовляє приголосні перед закінченням <i>-і, -и</i> (<i>синиці, руки</i>) у родовому відмінку; <i>правильно вживає</i> закінчення і використовує потрібні прийменники з іменниками в родовому відмінку під час побудови словосполучень;</p> <p><i>змінює</i> приголосні основи [г, к, х] на [з', ц', с'] перед <i>-і</i> при вживанні іменників з основою на <i>г, к, х</i> у давальному і місцевому відмінках;</p> <p><i>вживає</i> прийменники з місцевим відмінком при побудові словосполучень (<i>сидіти на березі, стояти при дорозі</i>);</p> <p><i>знає і вживає</i> закінчення <i>-ою, -єю, -єю</i> при побудові словосполучень з іменниками в орудному відмінку з прийменниками і без них (<i>розмовляю з сестрою, пишатися мамою</i>);</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею за відмінюванням іменників чоловічого і середнього роду, робить висновки щодо спільного і відмінностей у закінченнях;</p> <p><i>правильно вимовляє і вживає</i> паралельні закінчення <i>-у, -ю // -ові, -еві, -еві</i> при побудові словосполучень і речень з іменниками в давальному і місцевому відмінках;</p> <p><i>вживає</i> закінчення <i>-і, -ї</i> в іменниках у давальному і місцевому відмінках;</p> <p><i>змінює</i> приголосні основи [г], [к], [х] на [з'], [ц'], [с'] при вживанні іменників у цих відмінках;</p> <p><i>вживає</i> закінчення <i>-ем</i> після <i>ж, ч, ш</i> та <i>-ям</i> в іменниках середнього роду на <i>-я</i> при побудові словосполучень та речень; <i>правильно вимовляє і пише</i> такі іменники у формі орудного відмінка;</p> <p><i>знає</i> про розбіжності в роді іменників середнього роду на <i>-я</i> у російській і українській мовах (<i>телёнок, теля</i>);</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею за відмінюванням іменників жіночого роду та іменника <i>мати</i>, робить висновки щодо спільного і відмінностей у закінченнях;</p> <p><i>правильно вимовляє і пише</i> такі іменники, вжиті у початковій формі (<i>степ, піч, ніч</i>);</p> <p><i>вживає</i> такі іменники у родовому, давальному і місцевому відмінках, змінюючи голосні [і] — [о], [і] — [е]: <i>ніч — ночі, піч — у печі</i> при побудові словосполучень, речень;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>орудному відмінку (увага до явища подовження м'яких приголосних перед закінченням <i>-ю</i>: <i>осі[н':]у, сі[л':]у</i>, позначення цього явища на письмі двома буквами (<i>осінню, сіллю</i>)).</p> <p>Апостроф після твердих приголосних основи перед закінченням <i>-ю</i> (<i>любов'ю, кров'ю</i>). Засвоєння вимови і правопису іменників із збігом кінцевих приголосних (<i>радість — радістю</i>).</p> <p>Змінювання, вимова та правопис іменника <i>мати</i> у всіх відмінках, в тому числі й орудному при побудові словосполучень: <i>розмовляю з матір'ю</i>;</p> <p>Спостереження (за таблицею) за відмінюванням іменників — назв маленьких істот та іменника <i>ім'я</i>. Увага до суфіксів <i>-ат-, -ят-, -ен-</i>.</p> <p>Засвоєння закінчень іменників — назв маленьких істот та іменника <i>ім'я</i>.</p> <p>Уміння вимовляти й уживати на письмі такі іменники у формі родового, давального та місцевого відмінків.</p> <p>Відмінювання іменників у множині (спостереження за таблицею).</p> <p>Формування умінь вимовляти відмінкові закінчення та правильно вживати їх в усному мовленні й на письмі у формі: називного відмінка (вимова приголосних звуків [г], [к], [х] та [ж], [ч], [ш] перед <i>-и, -і</i>); родового відмінка (закінчення <i>-ів, -їв: звірів, країв</i>); місцевого відмінка (закінчення <i>-ах</i> в іменниках, ужитих з прийменником <i>по: по дорогах</i>)</p>	<p><i>правильно вимовляє</i> приголосні основи перед закінченням <i>-ю</i> в орудному відмінку і позначає їх на письмі, будує словосполучення, вживаючи іменники у формі орудного відмінка;</p> <p><i>вживає</i> апостроф після губних <i>в, ф</i> та <i>р</i> (<i>верф'ю, матір'ю</i>) перед <i>-ю</i>;</p> <p><i>правильно</i> вимовляє і пише іменники зі збігом приголосних перед <i>-ю</i>;</p> <p><i>правильно</i> змінює іменник <i>мати</i>; будуючи словосполучення і речення;</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею відмінювання іменників, робить висновки;</p> <p><i>спостерігає</i> за відмінюванням іменників у множині, робить висновки щодо спільного і відмінностей у закінченнях;</p> <p><i>правильно</i> вимовляє і вживає іменники у множині при побудові словосполучень і речень, зокрема:</p> <p><i>твердо</i> вимовляє приголосні основи [г], [к], [х] перед <i>-и</i> та пом'якшено приголосні [ж], [ч], [ш] перед <i>-і</i> в називному відмінку;</p> <p><i>вживає</i> закінчення <i>-ів, -їв</i> у родовому відмінку множини;</p> <p><i>не вживає</i> закінчення в іменниках середнього роду з подовженим м'яким приголосним основи перед <i>-я</i>;</p> <p><i>вживає</i> закінчення <i>-ах</i> в іменниках, ужитих у місцевому відмінку з прийменником <i>по</i></p>

Прикметник (10 годин)

<p>Активізація знань про прикметники. Значення, питання, зв'язок з іменниками, залежність роду прикметників від іменників. Родові закінчення прикметників.</p> <p>Прикметники-синоніми і прикметники-антоніми, уживання прикметників у прямому і переносному значеннях.</p> <p>Спостереження за вживанням прикметників у текстах різних стилів: художньому, розмовному, науковому (<i>без уживання термінів</i>).</p>	<p>Учень/учениця:</p> <p><i>знає</i>, що таке прикметник, граматичні ознаки прикметників, зв'язок з іменником, родові закінчення <i>-а, (-я)</i> ж. р., <i>-е, (-є)</i> с. р.</p> <p><i>розуміє</i> роль прикметників в текстах;</p> <p><i>добирає</i> прикметники до заданих слів — назв предметів;</p> <p><i>добирає</i> прикметники синоніми (синонімічні ряди) та антоніми;</p> <p><i>спостерігає</i> за вживанням прикметників в текстах різного стилю і <i>робить</i> потрібні висновки;</p> <p><i>вживає</i> прикметники у прямому й переносному значенні під час складання речень;</p>
---	---

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Творення прикметників від прикметників та іменників за допомогою суфіксів. Спостереження за відтінками значення прикметників (<i>старий — старенький — старезний</i>). Творення найуживаніших якісних прикметників вищого й найвищого ступенів (практично, без уживання термінів).</p> <p>Відмінювання прикметників чоловічого і середнього роду в однині (спостереження за таблицею), засвоєння відмінкових питань. Відмінкові закінчення прикметників чоловічого і середнього роду, вжитих у формі: родового відмінка (увага до вимови та вживання <i>ь</i> для позначення м'якості приголосного перед закінченням <i>-ого</i>, вживання прийменника <i>до</i> з родовим відмінком при побудові словосполучень); давального і місцевого (в однині).</p> <p>Відмінювання прикметників жіночого роду в однині (спостереження за таблицею), засвоєння відмінкових питань. Закінчення прикметників жіночого роду в родовому, давальному й орудному відмінках: <i>-ої, -ій, -ою</i>. Вживання м'якого знака для позначення м'якості приголосного основи перед закінченням <i>-ої, -ою: синьої, з синьою</i>.</p> <p>Відмінювання прикметників у множині (спостереження за таблицею), засвоєння відмінкових питань.</p> <p>Правильна вимова та вживання в усному мовленні й на письмі закінчень прикметників у називному та знахідному відмінках множини (<i>далекі дороги, сині ріки</i>). Утворення сполучень іменників з прикметниками, вжитими у різних відмінках (<i>синя річка, синьою річкою</i>). Побудова речень з однорідними членами — прикметниками. Розвиток умінь вдало і точно вживати прикметники, будуючи власне висловлювання (текст-опис, розповідь із елементами опису тощо)</p>	<p><i>утворює</i> прикметники від іменників та прикметників за допомогою суфіксів, пояснює, як змінилося значення утворених слів;</p> <p><i>утворює</i> прикметники вищого і найвищого ступенів (<i>великий — більший — найбільший</i>);</p> <p><i>знає</i> відмінкові питання, які ставляться до прикметників від іменників, ознаки яких вони показують;</p> <p><i>спостерігає</i> за відмінюванням прикметників за таблицею, <i>робить висновки</i> про збіг й відмінності у закінченнях;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> та пише прикметники чоловічого і середнього роду у формі родового відмінка при побудові словосполучень, речень;</p> <p><i>вживає</i> прийменник <i>до</i> з родовим відмінком (<i>до синього озера</i>);</p> <p><i>вживає</i> закінчення прикметників у давальному і місцевому відмінках при побудові словосполучень: <i>у теплому пальті, у новому кожущу</i>;</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею відмінювання прикметників жіночого роду і <i>робить висновки</i> щодо спільного й відмінностей у закінченнях;</p> <p><i>знає</i> відмінкові питання, які ставляться від іменників жіночого роду до прикметників;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> та <i>вживає</i> закінчення прикметників жіночого роду у формі родового, давального і місцевого відмінків;</p> <p><i>вживає ь</i> після м'яких приголосних перед закінченням <i>-ої, -ою</i>;</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею відмінювання прикметників у множині та <i>робить висновки</i> про спільне й відмінності;</p> <p><i>знає</i> відмінкові питання, які ставляться до прикметників від іменників, ужитих у множині;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> та <i>вживає</i> закінчення <i>-і</i> у прикметниках, ужитих у називному і знахідному відмінках в усному мовленні та на письмі;</p> <p><i>утворює</i> сполучення <i>прикметник + іменник</i> у різних відмінкових формах;</p> <p><i>будує</i> речення з однорідними членами — прикметниками;</p> <p><i>будує</i> тексти-описи, вживаючи різні відмінкові форми прикметників у однині й множині</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
-----------------------------	---

Займенник (3 години практично)

Займенники особові (*я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони*), присвійні (*мій, моя, моє; твій, твоя, твоє* тощо) та вказівні (*той, та, те; цей, ця, це*). Спостереження за роллю займенників у тексті

Займенники 1-ї, 2-ї, 3-ї особи. Спостереження за змінюванням особових займенників за відмінками (за таблицею). Вживання відмінкових форм займенників *мене, тебе, його, йому, їй* при побудові словосполучень. Вимова і написання займенників *мого, (у) моєму, моїй; твого, твоєму, твоїй; цього, у цьому, цієї*. Вправи на вживання зазначених займенників у мовленні. Окреме написання займенників і прийменників (активізація знань, засвоєних у 3 класі).

Використання займенників для уникнення невиправданого повторення слів під час побудови текстів

Учень/учениця:

розрізняє особові, присвійні, вказівні займенники та *правильно вживає* їх; *усвідомлює* роль займенників і *використовує* їх у текстах; *спостерігає* за відмінюванням особових займенників, *робить висновки*; *змінює* форми особових займенників за відмінковими питаннями; *вживає* займенники у різних відмінкових формах при побудові словосполучень, речень; *правильно вимовляє* та *вживає* на письмі форму родового відмінка вказівних займенників; *відрізняє* займенники від прийменників; *вживає* займенники при удосконаленні (редагуванні) тексту (замінює займенниками іменники та прикметники, що повторюються)

Дієслово (9 годин)

Активізація знань учнів про дієслово (питання, значення, роль у реченні, зв'язок з іменниками, правопис *не* з дієсловами). Розширення уявлень про лексичне значення дієслів (без уживання терміна): дієслова мовлення, мислення, руху, стану людини (семантичні групи) тощо.

Дієслова-синоніми і дієслова-антоніми, багатозначність окремих дієслів, уживання дієслів у переносному значенні.

Творення дієслів за допомогою префіксів. Утворення словосполучень з однокореновими та синонімічними дієсловами різних семантичних груп, введення їх у речення, побудова речень з однорідними членами-присудками.

Спостереження за роллю дієслів у текстах-розповідях та текстах-описах. Розвиток умінь вибрати із синонімічного ряду дієслів те, яке найбільше відповідає змісту висловлювання, умінь уникати одноманітності у використанні дієслів із значенням мовлення, мислення, руху при побудові тексту.

Учень/учениця:

знає, що таке дієслово та його граматичні ознаки; *роль* дієслова в реченні; *класифікує* дієслова за значенням (дієслова мовлення, руху, стану тощо); *добирає* дієслова — синоніми й антоніми; *розуміє* багатозначність окремих дієслів, *вжитих* у словосполученнях, реченнях, текстах; *розрізняє* пряме і переносне значення дієслів; *утворює* однокореневі дієслова за допомогою префіксів, *пояснює* значення таких дієслів; *будує* словосполучення і речення з дієсловами різних семантичних груп, речень з однорідними присудками; *спостерігає* й *пояснює* роль дієслів у текстах-розповідях, описах, *будує* тексти — описи явищ природи з використанням дієслів; *вибирає* з синонімічного ряду найбільш влучне дієслово при складанні речень, текстів; *володіє* термінами на позначення часу; *розрізняє* часи дієслів за допомогою запитань; *змінює* час дієслів; *вживає* суфікс *-в-* у дієсловах чоловічого роду; *переконструює* текст за допомогою зміни часової форми;

Часи дієслів. Активізація знань, засвоєння українських термінів. Змінювання дієслів за часами. Суфікс *-в-* у дієсловах чоловічого роду минулого часу. Переконструювання тексту за допомогою заміни однієї часової форми дієслова на іншу.

Неозначена форма дієслова. Спостереження за вживанням дієслів у неозначеній

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>формі в наказах і прислів'ях, порадах, інструкціях. Переконструювання тексту за допомогою заміни неозначеної форми дієслова на часову і навпаки.</p> <p>Поділ дієслів на дієвідміни — I та II (активізація знань, засвоєння термінів). Змінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу за особами й числами (спостереження за таблицею). Увага до чергування приголосних у деяких дієсловах, вжитих у I особі однини (<i>бігти — біжу, берегти — бережу, казати — кажу, ходити — ходжу, сидіти — сиджу, їздити — їжджу</i> тощо). Засвоєння вимови і правопису дієслівних форм на <i>-шся</i> (2-а особа однини). Вимова і правопис дієслівних форм на <i>-ть, -ться</i> (3-я особа). Спостереження за значенням дієслів на <i>-ся</i> в тексті. Побудова словосполучень і речень з дієсловами в різних особових формах теперішнього і майбутнього часу. Переконструювання та переказ тексту із заміною однієї особи на іншу. Добір особової форми дієслова залежно від змісту тексту</p>	<p><i>знає</i>, що таке неозначена форма дієслова, де вона найчастіше вживається і яке значення передається з допомогою цієї форми;</p> <p><i>переконструює</i> текст за допомогою заміни неозначеної форми дієслова на часову і навпаки;</p> <p><i>спостерігає</i> за таблицею змінювання дієслів і <i>робить висновки</i>;</p> <p><i>знає</i> терміни;</p> <p><i>ділить</i> дієслова за дієвідмінами, змінює дієслова I і II дієвідмін за особами;</p> <p><i>дотримується</i> чергування приголосних під час зміни часових форм дієслів;</p> <p><i>змінює</i> дієслова теперішнього і майбутнього часу за особами;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> та <i>пише</i> дієслова на <i>-шся, -ться</i>;</p> <p><i>будує</i> словосполучення і речення з дієсловами в різних особових формах теперішнього і майбутнього часу;</p> <p><i>переконструює</i> та <i>переказує</i> тексту із заміною однієї особи на іншу</p>
Прислівник (практичне вживання протягом року)	
<p>Прислівники на позначення місця (<i>тут, там, десь</i>), напрямку (<i>вверх, вниз, вліво, вправо</i>), часу (<i>вчора, вдень, вранці, увечері</i>), руху (<i>швидко, повільно, бігом, пішки</i>)</p>	<p>Учень/учениця: <i>вживає</i> в усному мовленні та <i>правильно пише</i> найуживаніші прислівники</p>
Числівник (практичне засвоєння протягом року кількісних і порядкових числівників від 1 до 20)	
<p>Уживання і правильне узгодження з іменниками кількісних і порядкових числівників від 1 до 20.</p> <p>Повторення вивченого</p>	<p>Учень/учениця: <i>вживає</i> в усному мовленні та на письмі числівники від 1 до 20</p>

III. Соціокультурна лінія

Закріплення і розширення знань, здобутих у 1–3 класах.
Назва держави, в якій живуть діти, її столиці. Державні символи. Українська мова як державна.
Київ — столиця України. Навчальні заклади (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянська

Учень/учениця:
знає і розповідає про: Україну як багатонаціональну державу; державну мову; державні символи; Київ — столицю України;

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>академія). Собори — Софійський, Михайлівський Золотоверхий, Свято-Володимирський, Андріївська церква, Києво-Печерська лавра.</p>	<p>найбільші навчальні заклади, найвизначніші, всесвітньовідомі духовні пам'ятки (собори); <i>знає напам'ять</i> Гімн;</p>
<p>Грошова одиниця в Україні. Зображення на грошових знаках (купюрах) видатних історичних осіб України, письменників.</p>	<p><i>знає</i> грошову одиницю в Україні, <i>називає</i> окремих історичних осіб і письменників;</p>
<p>Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка — видатні українські письменники. Цікаві біографічні факти.</p>	<p><i>знає</i> імена українських письменників-класиків та окремі біографічні факти, а також їхні твори, які вивчалися;</p>
<p>Народна культура українців: предмети побуту й одягу (національно маркована лексика): <i>кептар, жупан, очіпок, вишиванка, хата, лавка, рядно, глечик, горщик, діжа, макітра, миска, ополоник</i> тощо.</p>	<p><i>знає</i> українські предмети побуту й одягу (національно марковані слова) і <i>розповідає</i> про їх призначення;</p>
<p>Українські обереги: вишиті рушники, віночок зі стрічками. Рослинна символіка: верба, калина, мальви, чорнобривці.</p>	<p><i>знає</i> українські обереги, рослинну символіку, <i>може розповісти</i> про них;</p>
<p>Українські народні й релігійні свята та звичаї їх зустрічати: Різдво (страви), свято Василя, водіння кози, колядки, щедрівки, Великдень, паска, писанки, писанкарство, закликання весни, веснянки, весняні дитячі ігри.</p>	<p><i>знає</i> назви народних і релігійних свят і може розповісти про них; <i>знає</i>, як закликають весну в Україні, веснянки, весняні дитячі ігри;</p>
<p>Етикетні норми й словесні формули. Найпоширеніші народні вислови (фразеологізми), прислів'я, приказки</p>	<p><i>доречно вживає</i> у мовленні етикетну лексику, найпоширеніші народні вислови, словесні формули; <i>встановлює</i> соціальні контакти з однолітками й дорослими у різних життєвих ситуаціях (у школі і вдома, на вулиці, в магазині, у транспорті тощо)</p>

Список найуживаніших мовленнєвих формул, які засвоюються у процесі навчання в 1–4 класах:

1) привітання: *привіт! Вітаю тебе!* (до однолітків); *доброго дня (ранку, вечора); доброго здоров'я* (до старших);

2) прощання: *до побачення. Всього доброго! Хай щастить! До зустрічі. Бувай! Добраніч;*

3) подяки: *дякую; дуже дякую; щиро дякую; красно дякую;*

4) ввічлива відповідь на запрошення: *дякую (тобі, вам), обов'язково прийду, щиро вдячний(а); красно дякую за запрошення;*

5) відповідь на подяку: *прошу! Не варто дякувати, пусте!;*

6) пробачення: *вибач(те) мені, будь ласка; я не хотів(ла); перепрошую, даруй(те) мені;*

7) відповідь на пробачення: *добре, вибачаю; добре, але не роби (не говори) більше так;*

8) побажання: *смачного! (тобі, вам, усім) (під час обіду), бажаю успіхів; бажаю щастя; щасливої дороги; доброго здоров'я, бережи себе; хай щастить!;*

9) ствердження чогось, погодження з чимось: *так, звичайно; звісно, є; є; звичайно, буду (прийду); гаразд;*

10) заперечення чогось: *ні, не знаю; не бачив (ла); не чув (чула);*

11) ввічлива відмова від чогось (якоїсь пропозиції, запрошення): *на жаль, не (з)можу; жаль, але я не зможу...;*

12) повідомлення про час дії: *вчора, сьогодні, вранці, вдень, увечері, вночі, взимку, восени і т. д.; о першій (другій, третій) годині; о пів на другу (годину) і т. д.;*

13) припущення: *мабуть, здається, можливо;*

14) впевненості — невпевненості, сумніву: *звичайно; а як же інакше; сумніваюся; мені здається, що ...; хто його знає...;*

15) здивування: *невже? Хіба? Не може бути!;*

16) власної точки зору: *на мою думку...; я гадаю, що ...; я вважаю, що..., мені здається...;*

17) несподіванки: *отакі! Ов-ва! Ні сіло, ні впало!*

18) радості: *чудово! Прекрасно! Я дуже радий(а);*

19) гніву, незадоволення, досади: *як ти можеш! Як можна таке говорити! Хай тобі грець! Іди геть! Не приходь більше! Не хочу тебе бачити (чути). Та добре! Хай уже.*

Список слів, вимова і написання яких засвоюються протягом навчання в 3–4 класах:

Адреса	дерево (мн. дерева)	огірок
айстра	джміль	одягáтися
багатий	дзвінок	письмéнник
Батьківщина	Дніпро	пізнiше
бджола	до побáчення	пiти
бiгти	долoня	плoца
бiльший	допомагáти	пoдруга
блiдий	доц	прийти
боротьба	друзi	прiзвище
брова	дякую (тобi, вам)	проiзний
важливий	жайворонок	пшениця
ввечерi	жoвтень	рiйдуга
великий	жoвтий	ранiше
вгoру	зáець	рибáлка
вдeнь	залiзний	рiдкiсний
ведмiдь	здрастуйте	робoта
вечiр	знайомий	Росiя
взiмку	зозуля	свiято
взувáтися	iграшка	слухати
вiсiти	iний	солoдкий
вiкно	йод	солoдший
Вiтчизна	йти (iти)	субoта
влiво	картoпля	сусiд
влiтку	квасoля	сусiдний
вовк	Киiв (з Киiва,	сьoгoднi
вогoнь	до Киiва)	танцювáти
волoсся	кишeня	тиждeнь
восенi	колoсся	тихше
врáнци	крáций	товáриш
вугiлля	криниця	топoля
вудити	кропива	тривoга
вудка	кукурудза	Украiна
вузький	кущ	усний
вулиця	листя	фартух
вуса	лiяти	хорoбрий
вухо	м'який	цибуля
гарячий	мáйже	часник
глибина	мáйстер	червоний
глибокий	мeнше	черевiки
глибоко	метелик	чоловик
глибший	мoрква	чoрний
голка	навеснi	шити (шию)
горiх	недiля	шия
гострий	нести	щастя
гратися	ножицi	щoкa
гримiти	обличчя	яблуко
грiм	oвoчi	яблуня.

Програму підготувала:

О. Н. Хорошковська, завідувач лабораторії навчання української словесності у школах національних меншин України і діаспори Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук